

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus VIII.

Fasciculus 9.

TOKAJI GÉZA

Az okozati összefüggés kérdése
a szocialista büntetőjogban

SZEGED

1961

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, LÁSZLÓ BUZA, RÓBERT HORVÁTH,
ISTVÁN KOVÁCS, JÁNOS MARTONYI

Edit

Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, BÚZA LÁSZLÓ, HORVÁTH RÓBERT
KOVÁCS ISTVÁN, MARTONYI JÁNOS

Kiadja

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 50.)

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

Felölös kiadó: Kovács István

Megjelent 500 példányban

Szegedi Nyomda V. 61-2998

A szocialista büntetőjog szerint valamely eredmény csak akkor írható az elkövető terhére, ha az az általa kifejtett magatartással okozati összefüggésben jött létre. Az okozati összefüggés tehát az eredményért való felelősség egyik elengedhetetlen alapja. Ám ezen elv felismerésével és következetes érvényesítésével még nem dőlt el a kérdés, vajon bármilyen okozás elégséges-e a felelősség objektív megalapozásához, s ha nem, hol az a határ, amely mindenben kielégítő megoldást nyújt. Az okozatosság büntetőjogi (és általánosságban: jogi) problémájának szerfelett bonyolult volta éppen az említett kérdések megválaszolásának a rendkívüli nehézségeiben rejlik.

E kis dolgozat csupán előtanulmány egy, a bűncselekmény tárgyi oldaláról szóló tervbevett monográfiához. Így nem is vállalkozik többre, mint hogy képet nyújtson arról, hogy szerzője hogyan látja pillanatnyilag az okozati összefüggésnek a jogirodalomban annyi vitát kiváltó problematikáját.

I.

Szemben a burzsoá teóriákkal,¹ a szocialista és különösen a szovjet jogtudomány a dialektikus materializmus tanításainak a segítségével jelentős sikereket ért el az eredményért való felelősség objektív alapját képező okozatosság kérdésének a tisztázása terén. Mind ez ideig ugyan több fontos kérdésben nem alakult még ki egyöntetű állásfoglalás, mégis éppen az ellentétes vélemények harcában felismerhetők azok a szempontok, amelyek a kauzalitás jogi problematikájának a megértéséhez elengedhetetlenül szükségesek.

Az alábbiakban előbb a szovjet jogirodalomban uralkodó felfogást, a szükségyszerű és a véletlen közti különbségre alapozott elméletet, ezt követően pedig a vele többé-kevésbé szemben álló teóriákat mutatjuk be.

¹ Szűkreszabott keretei között e munka nem terjeszkedhetik ki a különféle burzsoá irányzatok feldolgozására. Elsősorban a német jogirodalom művelői által kidolgozott elméletekre és az egyes irányzatok közötti polémikákra nézve I. BALÁS P. Elemér: Az okozatosság büntetőjogi problematikája. Budapest, 1936.; IRK Albert: A büntetőjogi alapfogalmak módszertani kritikája. Pécs, 1926., 64—105. old.; LOSONCZY István: A mulasztás. I. A mulasztási bűncselekmények okozatossága. Pécs, 1937., 83. s köv. old. A burzsoá irányzatok vázlatos marxista kritikáját illetően I. EÖRSI Gyula: Az okozati összefüggés a polgári jogi felelősség területén. (Továbbiakban: Okozati összefüggés.) Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, I. k., 2. sz., 179—181. old.; Kártérítés jogellenes magatartásért. (Továbbiakban: Kártérítés.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958., 57—58. old.

1. A szükségszerű és a véletlen közti különbségre alapozott elmélet, amelynek képviselői közé tartozik a Szovjetunióban pl. A. A. Piontkovszkij,² M. D. Sargorodszkij³ és T. L. Szergejeva,⁴ továbbá a polgári jogászok közül B. Sz. Antyimonov,⁵ J. A. Flejsic⁶ és L. A. Lunc,⁷ s amely a népi demokráciákban is követőkre talált,⁸ a marxizmus-leninizmusnak a szükségszerűségről és a véletlenről szóló tanítását kívánja értékesíteni, és azt vallja, hogy az elkövető (a károkozó személy) csak azért az eredményért tartozik felelősséggel, amely a cselekményéből szükségszerűen következett be. Képviselői tehát tagadják azt, hogy a cselekmény és a következménye közötti (objektíve) véletlen kapcsolat esetén a beállott eredmény az elkövető terhére lenne írható.

Bizonyos részletkérdéseket illetően a szóban forgó irányzaton belül is különböző felfogásokkal találkozunk. A főbb különbségeket az alábbiakban kíséreljük meg összefoglalni:

Egyes szerzők az okozati összefüggést és a jelenségek közötti szükségszerű kapcsolatot többé-kevésbé azonosítják. Így pl. Flejsic szerint „Okként csak az a jelenség ismerhető el, amely megelőzi az adott jelenséget és amellyel az utóbbi belső, szükségszerű kapcsolattal összefüggésben van”.⁹ Lunc is azt írja, hogy „...a véletlenszerű eredmények az okszerűség keretein kívül esnek”.¹⁰ Hasonló nézetet vall Szergejeva is, aki miután ismételtelen leszögezi, hogy egymagában az a körülmény, hogy a vádlott magatartása egyik szükséges feltétele volt az eredmény bekövetkezésének, nem elégséges ahhoz, hogy annak alapján az okozati összefüggést megállapíthassuk, a szükségszerűséget az okozati összefüggés kritériumai közé sorolja.¹¹ Más szerzők viszont — helyesen — különbséget tesznek a kauzalitás meglétének vagy hiányának, valamint a kapcsolat szükségszerű vagy véletlen voltának a kérdése között. Piontkovszkij pl. pontatlannak tartja, hogy a bíróságok az objektíve véletlen esetén nemritkán az okozati összefüggés hiányát állapítják meg, mivel „helyesebb úgy felfogni a dologot, hogy ezekben az esetekben nincs meg az oko-

² Álláspontját l.: Szovjet büntetőjog. Általános rész. (Továbbiakban: *Szovjet büntetőjogi tk.*) Tankönyvkiadó, Budapest, 1951., 234—244. old.

³ M. D. SARGORODSZKIJ: Az élet és egészség elleni bűncselekmények. (Továbbiakban: *Élet elleni bcs.*) Moszkva, 1948., 119—142. old.; Az okozati összefüggés egyes kérdései a jogelméletben. (Továbbiakban: *Okozati összefüggés.*) Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1956. évi 7. sz., 38—51. old. (Mindkét munka oroszul, az utóbbi magyar fordítása kéziratban.)

⁴ T. L. SZERGEJEVA: Az okozati összefüggés kérdései a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának büntetőjogi gyakorlatában. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1950. évi 3. sz., 26—37. old. (Oroszul, magyar fordítás kéziratban.)

⁵ B. SZ. ANTYIMONOV: A károsult vétkességének jelentősége a polgári jog-sértésnél. Moszkva, 1950., 152—203. old. (Oroszul, magyar fordítás kéziratban.)

⁶ J. A. FLEJSIC: A károkozásból és az alaptalan gazdagodásból eredő kötelelem. Moszkva, 1950., IV. fejezet, 2. §. (Magyar fordítás kéziratban.)

⁷ Álláspontját l.: A szovjet polgári jog. I. kötet. (Továbbiakban: *Szovjet polgári jogi tk.*) Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1952., 356—361. old.

⁸ Így pl. Lengyelországban I. ANDREJEV—L. LERNELL—J. SAWICKI: Das Strafrecht der Volksrepublik Polen. Deutscher Zentralverlag, Berlin, é. n., 102—114. old.

⁹ FLEJSIC, i. m. IV. fejezet, 2. §, 1/c pont.

¹⁰ *Szovjet polgári jogi tk.*, 360. old.

¹¹ SZERGEJEVA, i. m., 27—28. és 31. old.

zati-szükségyszerű kapcsolat, hogy a *fennálló okozati kapcsolatnak*¹² csak véletlen jellege van”.¹³ *Sargorodszkij* szintén kifejezésre juttatja azt a véleményét, hogy a kapcsolat objektíve véletlen jellege a cselekmény és az eredmény közti okozati összefüggés meglétét még nem zárja ki.¹⁴

Kétségtelen, hogy a szükségyszerű és a véletlen elhatárolása az okozás folyamatában objektíve meglévő különbségen alapul, mégis az okozati összefüggés nem azonosítható a jelenségek közötti lényegi, tehát magasabbrendű kapcsolatot képviselő szükségyszerűséggel. Ebből azonban nemcsak az következik, hogy a vizsgálódás kettébontandó,¹⁵ hanem az is, hogy külön indokolást igényel, vajon miért csupán a szükségyszerű okozás válhat a felelősség objektív alapjává, annak ellenére, hogy a törvénynek az okozati összefüggésre utaló kifejezései ilyen megszorítást általában nem tartalmaznak.

Azok, akik a felelősség szóban forgó korlátozásának az indoklására is kiterjeszkednek, egy időben azzal érveltek, hogy a véletlen következményt „senki sem láthatja előre és senkinek sem kell előre látnia” (*Piontkovszkij*¹⁶), a bűnösség kérdése tehát fel sem vethető, ennél fogva a felelősség már objektív alapon eszik. Az ilyen eredmény azonban csupán a folyamat adott menete alapján nem látható előre,¹⁷ mihelyt azonban az elkövető azokról a külső (az okfolyamathoz még nem csatlakozott) feltételekről is tud, amelyek közreműködésével az eredmény utóbb valóra vált, az előreláthatóságot tagadni nem lehet.¹⁸ Ezért az indoklás újabban akként módosult, hogy az objektíve véletlenül okozott eredménynek az elkövető terhére írása esetén a büntetés nevelési célja nem lenne elérhető,¹⁹ továbbá, hogy az ilyen következmény előre-

¹² Kiemelés tőlem. T. G.

¹³ *Szovjet büntetőjogi tk.*, 238. old.

¹⁴ Vö. SARGORODSZKIJ: Élet elleni bcs., 139—140. old.; Okozati összefüggés, 45—48. old.

¹⁵ PIONTKOVSKIJ szerint „... minden konkrét esetben legelőször is azt a kérdést szükséges eldöntenünk, hogy fennáll-e egyáltalában objektív kapcsolat a kérdéses személy tevékenysége és azon események között, amelyekkel kapcsolatban a kérdéses személyt felelősségre vonják. Amennyiben a kérdéses személy tevékenysége és a meghatározott, társadalmi veszélyességgel bíró eredmény között megállapítást nyer ennek a kapcsolatnak a fennállása, akkor eldöntendő az is, hogy a kérdéses személy tevékenységének szükségyszerű vagy véletlen következménye volt-e ez az eredmény”. L. *Szovjet büntetőjogi tk.*, 237. old.

¹⁶ *Szovjet büntetőjogi tk.*, 239. old. és 272. old.; korábban hasonlóan SARGORODSZKIJ: Élet elleni bcs., 306. old., újabban azonban ellentétesen: Okozati összefüggés, 48. old.

¹⁷ A folyamat adott menete alapján való előreláthatóság szempontjából viszont szerintünk helytálló ROZENTAL-nak a SARGORODSZKIJ által újabban (Okozati összefüggés, 48. old.) kifogásolt idevágó megállapítása. Vö. M. M. ROZENTAL: A marxista dialektikus módszer. Szikra, Budapest, 1952., 79. old.

¹⁸ Vö. V. N. KUDRJAVCEV: Hozzászólás az okozati összefüggés kérdéséhez a büntetőjogban. *Szovjetjogi Cikkgyűjtemény*, 1951. évi 5. sz., 21. old.; A. N. TRAJNYIN: Az okozati összefüggés kérdése a szocialista büntetőjogban. *Szovjetjogi Cikkgyűjtemény*, 1951. évi 9. (10) sz., 12—13. old. Az előbbi PIONTKOVSKIJ saját példáján, az utóbbi pedig egy hasonló példa tekintetében mutatja ki azt, hogy adott körülmények között az objektíve véletlenül bekövetkező eredmény is előrelátható lehet.

¹⁹ SARGORODSZKIJ: Okozati összefüggés, 45. old.

látása a büntetőjogi értelemben vett bűnösséget sem töltheti meg kellő tartalommal.²⁰

Mivel e teória szerint a bíróságnak esetenként döntenie kell arra nézve, hogy az elbírálás tárgyává tett cselekmény és az eredmény kapcsolata szükségyszerű volt-e vagy véletlen, a szóban forgó elmélet több képviselője azt is feladatának tartja, hogy az elhatárolás kritériumaait közelebbről is megjelölje. A vélemények azonban e tekintetben sem egységesek. Így *Piontkovszkij* szerint „A bekövetkezett eredmény akkor szükségyszerű következménye az elkövető tevékenységének, amikor már a tevékenység elkövetésének a konkrét előfeltételei között megvolt az eredmény bekövetkeztének objektív-reális lehetősége, amikor annak bekövetkezése törvényszerű volt”. Véletlen viszont akkor forog fenn, „amikor a tevékenység — a maga elkövetésének konkrét előfeltételei közepette — nem tartalmazta az eredmény bekövetkeztének reális lehetőségét, amikor annak beállta nem volt törvényszerű következmény”.²¹ Ezzel szemben *Sargorodszkij* a különbséget abban látja, hogy szükségyszerű előidézés esetén az eredmény a fennálló feltételek alapján válik valósággá, míg a véletlennek az a sajátossága, hogy a cselekmény az eredmény létrejöttének csupán az absztrakt lehetőségét teremti meg, s az nem a fennálló feltételek alapján, hanem valamilyen további feltételek csatlakozása folytán válik valóra.²² *Szergejeva* viszont arra mutat rá, hogy a szükségyszerűség kategóriáját bizonyos fokú meghatározottság, állandóság jellemzi.²³ Végül *Lunc* szerint „Valamely tény egy másik ténnyel szükségyszerű okozati összefüggésben akkor van, ha a tapasztalat szerint az ilyen tények általában olyan eredményt idéznek elő, mint amilyen a másik tény”, majd valamivel később úgy folytatja, hogy „A jelenségek szükségyszerű okozati összefüggésére vonatkozó álláspont a természettudományi ismereteknek azon a színvonalán alapszik, amelyet jelen történelmi korszakunkban értünk el.”²⁴

Minthogy a szükségyszerűség és a véletlen elhatárolásából adódó problémákkal a teóriát ért bírálatok során úgyis foglalkoznunk kell, ezúttal csupán annak jelentőségét kívánjuk kiemelni, hogy a tárgyalt elmélet egyes képviselői (így *Piontkovszkij* és *Sargorodszkij*) az elkövetéskor fennforgó feltételek döntő szerepét materialista alapon kidomborították. Úgy véljük, hogy ez a szempont akkor is feltétlenül értékesítendő, ha az említett szerzők álláspontja — mint alább látni fogjuk — egyébként kifogásolhatónak bizonyul.

Bár a szükségyszerű és a véletlen közti különbségre alapozott teória a szocialista jogtudományban jelenleg is uralkodó felfogásnak tekinthető, az utóbbi évek jogirodalmában mindinkább szaporodik azoknak az állásfoglalásoknak a száma, amelyek az okozati összefüggés problémáját általa megfelelően megoldottnak nem tartják. E kritikák részben elvi, részben gyakorlati aggályokat hangoztatnak, s köztük kivédhető, valamint az uralkodó felfogás sebezhető pontjait feltáró ellenvetések egyaránt előfordulnak.

Többen már azt is elfogadhatatlannak minősítik, hogy a szóban forgó teória szerint a cselekmény társadalomra veszélyes következményei *vagy*

²⁰ SZERGEJEVA ilyen indokolását idézi O. SZ. JOFFE: A felelősség a szovjet polgári jogban. Leningrád, 1955., 225. old. (Oroszul, magyar fordítás kéziratban.) Hasonlóan indokol még SARGORODSZKIJ: Okozati összefüggés, 48. old.

²¹ *Szovjet büntetőjogi tk.*, 237—238. old.

²² SARGORODSZKIJ: Okozati összefüggés, 45. old.

²³ SZERGEJEVA, i. m. 31. old.

²⁴ *Szovjet polgári jogi tk.*, 360. old.

szükségszerűek, vagy véletlenek, holott — írják — a kettő egymást kizáró ellentétként nem fogható fel.²⁵ A marxizmus-leninizmusnak azzal a közismert tanításával érvelnek, hogy az anyagi világ minden jelensége egyszerre véletlen és szükségszerű, véletlen a konkrét megjelenési formájában, de szükségszerű abban az értelemben, hogy benne egyidejűleg meghatározott törvényszerűségek érvényesülnek: a szükségszerűség tehát a véletlentől független, saját léttel nem rendelkezik, hanem a véletlenben érvényesül, a véletlen útján és benne létezik. Helyesen mutat rá azonban a teória egyik legkiválóbb ellenfele, Joffe is arra, hogy mihelyt két láncszemet az egyetemes kölcsönhatásból kiemelünk, s az egyiket mint okot, a másikat, mint okozatot vizsgáljuk, a szükségszerűség és a véletlen egysége már nem zárja ki a kettő közti különbséget, s az ok és az okozat kapcsolata az adott szempontból vagy szükségszerűnek vagy véletlennek bizonyul.²⁶ Tegyük hozzá mindjárt: aszerint, hogy az elszigetelésre milyen láncszemek között kerül sor, a jelenségek az egyik összefüggésben szükségszerűként, a másikban viszont véletlenként jelentkezhetnek.²⁷ Ha tehát A egy kirándulásra rábeszéli, s ennek során B szóváltás hevében szívenlövi C-t, C halála A magatartásának véletlen, B cselekményének ellenben szükségszerű következménye.

Abból, hogy az egyetemes kölcsönhatásból kiemelt két láncszem viszonylatában a szükségszerűséget a véletlentől elhatároljuk, egyáltalán nem következik az, hogy *egyébként* a kettőt egymástól mereven elszakítva, egymást kizáró ellentétként fogjuk fel. Nyilvánvaló, hogy az ok és az okozat közti véletlen kapcsolat esetén az ilyen ok egyik feltételét szolgáltatja annak, hogy az okozat egy másik összefüggésben szükségszerűen valóra válhassék (így a fenti példában a B cselekménye és a C halála közti szükségszerű kapcsolat létrejöttének feltétele volt A magatartása is). Másrészt mivel az egyetemes kölcsönhatásból az összefüggés szükségszerű vagy véletlen jellegének az eldöntéséhez alapul szolgáló kiemelés mindig a jelenségek lényeges vonásai szerint történhetik csupán, ezért a két láncszem közti szükségszerű kapcsolat a lényegtelen vonásokat tekintve véletleneken keresztül érvényesül. Így a sértettnek azonnali halállal nem járó, de feltétlenül halálos megsebesítése esetén a véletlentől is függ pl. az, hogy a cselekmény kifejtésekor még el sem dőlt körülmények folytán az áldozat halála valamivel hamarabb vagy később következik-e be. Az ezt befolyásoló véletlen körülmények azonban mit sem változtatnak azon, hogy magának a halálnak a ténye az elkövető tevékenységének szükségszerű következménye volt.

Az az ellenvetés tehát, hogy a szükségszerű és az objektive véletlen okzásnak az elhatárolása eleve ezek „abszolút, metafizikai szembeállítását” képezné egymással, nem állja meg a helyét. Ezért az uralkodó felfogás ellenfelei közül egyesek már nem is ezzel érvelnek, hanem annak kimutatására törekcszenek, hogy az említett elhatárolás alkalmazhatóságát maguknak a jogalkalmazás során elbírálandó jelenségeknek a természete zárja ki. Így

²⁵ TRAJNYIN, i. m. 14. old.; Joachim RENNEBERG: Die objektive Seite des Verbrechens. Deutscher Zentralverlag, Berlin, 1955., 49. old.; valamint a vonatkozó részében Gerhard KÜHLIG által kidolgozva: Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik, Allgemeiner Teil. (Továbbiakban: *Lehrbuch des Strafrechts der DDR.*) Deutscher Zentralverlag, Berlin, 1957., 352—353. old.

²⁶ JOFFE, i. m. 221. old.

²⁷ SARGORODSZKI: Okozati összefüggés, 46. old.

Eörsi elismeri a szükségszerű okok létét egyrészt a károkozások természeti oldalának a vonatkozásában, másrészt a károkozások nagy számának a megfigyelése útján felismerhető törvényszerűségek viszonylatában, de tagadja azt, hogy az egyes elszigetelt esetekben az emberi magatartás és az eredmény közötti kapcsolat vizsgálatánál a szükségszerű és a véletlen megkülönböztetésének objektíve talaja lenne.²⁸ Joffe pedig azt vallja, hogy a felelősség azért nem korlátozható a szükségszerű okozásra, mivel a jogellenes magatartásnak az eredménnyel való kapcsolata szinte egyetlen esetben sem szükségszerű, hanem az rendszerint a szükségszerűség véletlen megnyilvánulásaként jelentkezik.²⁹

E kritikáktól eltérően részünkről nem vonjuk kétségbe, hogy számos olyan példa is felsorakoztatható, amelyben az elkövető a magatartása által szükségszerűen előidézett eredményért felel. Ha pl. a gyilkos az áldozatát megfojtja, vagy valaki garázdaságból másnak az ablakát beveri, ezekben az esetekben nemcsak az a szükségszerű, hogy az ember megfullad, amennyiben a légzésben akadályozva van, illetőleg az ablak betörik, ha egy bizonyos erejű ütés éri, a szükségszerűség tehát nem korlátozódik az okozásnak valaminek élesen elkülönülő természeti oldalára, hanem fennforog az emberi magatartás és az eredmény közötti kapcsolat relációjában is. Helyes álláspontot képvisel az uralkodó felfogás akkor is, amidőn — az adekvát kauzalitás tanával szemben — a feltételeknek a magatartás kifejtésekor már meglevő atipikus találkozása esetére sem tartja kizártnak a szükségszerű kapcsolatot a cselekmény és az eredmény között.³⁰ Ha tehát pl. a tettes könnyebb sebet ejt ugyan, de a sértett vérékenysége folytán meghal, vagy ha a fejre mért kisebb ütés a rendellenesen vékony koponyacsont miatt válik halálössé, az eredmény szükségszerűen következik be, mégpedig tekintet nélkül arra, hogy az atipikus feltételről az elkövető tudott-e vagy sem. E feltételekkel ugyanis a cselekmény már a kifejtésének a pillanatában összefonódott, s ennek révén az okfolyamat már eleve a halálos eredmény irányában indult el. A példákat természetesen szaporíthatnánk, de már az eddigiekből is kitűnik, hogy vannak esetek, amikor egy-egy emberi magatartásnak az eredménnyel való kapcsolata szükségszerű jellegénél fogva kiemelkedik a véletlenek köréből, illetőleg, hogy túlzás lenne azt állítanunk, hogy a jogellenes cselekmény és az eredmény közötti kapcsolat szinte sohasem szükségszerű. Az utóbbi álláspontra Joffe is csak azáltal jut, hogy leszűkíti azokat a viszonylatokat, amelyekben adott jelenségek lényege, belső fejlődési törvényszerűsége szerinte megtestesülhet.³¹

²⁸ EÖRSI: Kártérítés, 60. old.

²⁹ JOFFE, i. m. 221. old.

³⁰ Vö. pl. Szovjet büntetőjogi tk., 238. old.

³¹ E tekintetben igen jellemzőek JOFFE-nak i. m. 222. old. olvasható következő sorai: „Amidőn pl. a halál tényét filozófiailag olyan véletlenként értékeljük, amelyben megnyilvánul a szükségszerűség, akkor szükségszerűség alatt ennek során az emberi szervezet belső fejlődési törvényeit értjük, véletlen alatt pedig a halál konkrét belső és külső körülményeit, amely mondjuk betegség vagy gyilkosság, baleset, vagy a szervezet belső legyengülése stb. következtében állott be. Amidőn viszont a jogász megállapítja a kapcsolatot a jogellenes magatartás és a bekövetkezett eredmény között, akkor a kölcsönhatás egyetemes rendszeréből csu-

Ha a fenti példákat megfigyeljük, ezekben már az elkövetési magatartás, mégpedig a kifejtése időpontjában eleve megteremti azt az egységet, amelyen belül az eredményt kiváltó szükségszerűség érvényesül. Felmerül azonban a kérdés, hogy bonyolultabb esetekre nézve nem alakíthatók-e ki szélesebb egységek, amelyek az elkövetéskor még külsőként jelentkező olyan feltételeket is felölelnek, amelyekből kiinduló s később csatlakozó folyamatoktól az eredmény szintén függ. Az együtttható külső feltételek bizonyos körére is kiterjedő ilyen szélesebb egységen belül ugyanis a cselekmény és a feltételek *összműködésének* az eredménnyel való összefüggése ismét szükségszerűnek bizonyulna. Hogy azonban ilyen tágitásnak a büntetőjogban jogosultsága nincs, az két körülményből is kiderül. Az egyik akadály az, hogy az említett művelethez szilárd objektív támpont nem található, s így a vizsgálendő egységek körülhatárolásához szükséges objektív szempontok hiányában a szükségszerű és a véletlen megkülönböztetése már önkényessé válnék. A másik akadály pedig az, hogy a szélesebb egységen belül az eredmény létrehozó szükségszerűség az elbírálandó cselekményhez képest már a véletleneken keresztül tör magának utat, s így a jogász szembeállítás elveszti értelmét. Mindezek folytán a büntetőjog világában a szükségszerűség és a véletlen elhatárolásához kizárólag az elkövetési magatartással megindított folyamat eredeti iránya vehető alapul csupán.

Az előadottakból az is világossá válik, hogy ahhoz, hogy az uralkodó felfogásnak a felelősséggel kapcsolatos kérdések megfelelő megoldására való alkalmatlanságát felismerjük, egyáltalán nem kell tagadnunk azt a tényt, hogy számos esetben valóban szükségszerű a kapcsolat a jogi elbírást igénylő magatartás és az eredmény között. A vitát ugyanis nem ez dönti el, hanem az, hogy a jog nem töltheti be a feladatát, ha kizárólag a szükségszerű okozásnak tulajdonít jelentőséget, s ezért bizonyos határokon belül az eredmény olyan előidézésére is reagál, amely a vizsgált cselekményhez képest filozófiailag csupán véletlennek tekinthető. Az uralkodó felfogás valódi sebezhető pontját a teória bírálói is éppen azáltal tárták fel, hogy az említett körülményt a példák sorozatán keresztül meggyőzően bebizonyították.

Lássunk néhány példát. Egy garázda egyén a megfelelően kivilágítva, mintegy félórára az úttest szélén hagyott járműnek a lámpáit összetöri, s ennek folytán egy arra haladó és a világítás nélkül maradt járművet kellő időben észre nem vevő motorkerékpáros halálos kimenetelű balesetet szenved. Nem vitás, hogy a bűncselekmény egyéb kritériumaitól függően az elkövetőnek a halálos eredményért is felelősséggel kell tartoznia. Mondhatjuk-e azonban azt, hogy e felelősség szükségszerű kapcsolaton alapul, amidőn nyilvánvaló, hogy a lámpák összetörésekor még teljesen bizonytalan volt, hogy éppen ez a megfelelő világítás nélkül maradt jármű, éppen a kérdéses félóra alatt, éppen halálos eredménnyel járó balesetre fog vezetni? Vagy pl. arra az esetre nézve, ha száz munkás védőfelszerelés nélkül dolgozik egy épít-

pán egyetlen, méghozzá olyan jelenséget (a jogellenes magatartást) emel ki, amely rendszerint a szükségszerű véletlen megnyilvánulási formájaként jelentkezik." Belső fejlődési törvényszerűsége azonban nemcsak az emberi szervezetnek, hanem más szempontból pl. a halált kiváltó különböző folyamatoknak is van. Ennélfogva a golyó általi halál az emberi szervezet belső fejlődési törvényszerűségei alapján ugyan véletlen, ugyanakkor azonban az agyat szétroncsoló lövés által megindított okfolyamat viszonylatában szükségszerű.

kezésen, s egyikük hat hónap múlva lezuhan az állványról, nem jogos-e Eörsi kétsége, hogy miként lehet szükségszerű oknak minősíteni a védőfelszerelésről való gondoskodás elmulasztását, amikor az egy híján minden más esetben következmények nélkül maradt?³² Az említett és a vég nélkül szaporítható hasonló példákban az elkövetési magatartáshoz viszonyítva még csupán az állapítható meg, hogy az eredmény be is következhetett, de el is maradhatott volna, tehát olyan sajátossággal állunk szemben, amellyel éppen a véletlent szokásos jellemezni. Így azonban az uralkodó felfogás azon dilemma elé kerül, hogy ha hű akar maradni a szükségszerűség helyes értelmezéséhez, úgy indokolatlanul le kell szűkítse a felelősség határait, ha viszont a helyes ítélkezés követelményeit tartja szem előtt, a szükségszerűség kategóriájának a jogi értékelés céljaihoz való idomíthatására kényszerül.

Az előadottak ismeretében aligha csodálkozhatunk azon, hogy a teória képviselőinek a megnyilatkozásaiban minduntalan a szükségszerűség tágításának a nyomaival találkozunk. Ez a tágítási tendencia náluk egyrészt már a szükségszerű okozás különböző meghatározásaiban is felfedezhető, másrészt bizonyos problematikus jogesetek elemzése során jelentkezik.

Ha sorravesszük a szükségszerűségnek az uralkodó felfogás hívei munkáiban olvasható meghatározásait, közülük a legtetszetesebbnek *Sargorodszkij* álláspontja tűnhet. Szerinte — mint láttuk — a szükségszerűen bekövetkező eredmény a fennálló feltételek alapján, az objektíve véletlen eredmény viszont további feltételek csatlakozása folytán válik valóra, s az utóbbi esetben a vizsgált cselekmény a fennálló feltételek között az eredmény létrejöttének mindössze az absztrakt lehetőségét teremti meg. Nyitva marad azonban a kérdés, hogy mik értendők a fennálló feltételek alatt,³³ közelebből, hogy minden esetben közéjük tartoznak-e az okfolyamatba az elkövetéskor ténylegesen még be nem kapcsolódott, de már ekkor meglevő, s a veszélyállapotot már ekkor megteremtő azok a feltételek is, amelyekből kifejlődő csatlakozó ok váltotta utóbb valóra az eredményt, vagy sem. Vizsgáljuk meg ezt egy korábbi példánkon. Ha a garázda egyén a besötétedés miatt kivilágított, s az egyik forgalmas útvonalon hagyott jármű lámpáit összetöri, vajon a járművel utóbb összeütköző motorkerékpáros halála a lámpa összetörésekor fennálló feltétel, pl. az útvonal igen forgalmas volta alapján vált-e valóra, ami azt jelentené, hogy az adott feltételek között a halál a lámpa összetörésének szükségszerű következménye volt, vagy pedig az eredmény valóra váltását később csatlakozó oknak, a motorkerékpáros saját magatartásának kell tulajdonítanunk, s ennél fogva a garázda egyén magatartása szempontjából véletlen következménnyel állunk szemben. Nyilvánvaló, hogy a helyes ítélkezés követelményei az előbbi értelmezés felé terelik a jogalkalmazót, jóllehet a szükségszerűség természetével az utóbbi állna összhangban. S mivel más és más szempontból egyaránt igaz, hogy a lámpa összetörése általánosságban a már az elkövetéskor is meglevő nagy forgalom alapján, in concreto viszont a motorkerékpáros saját magatartása által szolgáltatott csatlakozó ok folytán vezetett halálos eredményre, *Sargorodszkij* meghatározása nem zárja

³² EÖRSI: Okozati összefüggés, 182—183. old.

³³ Azt nem is tárgyaljuk külön, hogy az elhatárolás eleve problematikus anynyiban, hogy a később csatlakozó feltétel előzménye egyszersmind az elkövetéskor fennálló feltételek közé tartozik.

ki annak lehetőségét sem, hogy a gyakorlati követelményeknek azon az áron tegyünk eleget, hogy szükségszerűnek nevezzük azt, ami valójában véletlen.

Hasonlóképpen tágitó értelmezésre nyújt lehetőséget *Lunc*, valamint *Szergejeva* meghatározása is. Az előbbi lényegileg a tapasztalat szerint tipikus-ként jelentkező okot tekinti szükségszerű oknak, az utóbbi viszont a szükségszerűség jellemzőjét a bizonyosmértvű meghatározottságban, állandóságban látja. De vajon milyen gyakoriság kell annak megállapításához, hogy az okként vizsgált tény a tapasztalat szerint általában a kérdéses eredményt szokta előidézni, illetőleg milyen mérvűnek is kell lennie annak a meghatározottságnak, állandóságnak, amelyre *Szergejeva* utal? Mindenesetre maguk az említett szerzők a már *Joffe* által megbírált³⁴ jogesetelemzéseikből kitűnően a szóban forgó kritériumokat igen laza követelménynek szánhatták. Így pl. arra az esetre nézve, midőn egy mozdonyvezető a lejtős pályán minden óvintézkedés nélkül végzett tolatási munkálatokat, s ennek során egy lepakcsolt vagon a lejtőn megindulva menetközben szétroccsolt egy arrahaladó embert, *Szergejeva* — nyilvánvalóan a felelősség megalapozása érdekében — szükségszerű kapcsolatot állapít meg a mozdonyvezető magatartása és a sérített halála között, holott közismert, hogy két okozati sornak az ilyen kereszteződését a filozófiában a véletlen iskolapéldájaként szokták felhozni.

Sargorodszkij, *Lunc* és *Szergejeva* meghatározásainál is messzebbre megy az uralkodó felfogás nálunk legismertebb büntetőjogász képviselője, *Piontkovszkij*, aki a szükségszerűséget eleve kivetkőzteti a saját természetéből azáltal, hogy azt az eredmény bekövetkezésének a reális lehetőségével azonosítja. *Piontkovszkij*nak ez a nézete a teória hívei és ellenfelei részéről egyaránt éles ellenzésre talált, kimutatván azt, hogy az eredmény bekövetkezésének a reális lehetősége a véletlen esetén is fennáll, hiszen enélkül az eredmény be sem következhetett volna.³⁵ A szükségszerűségnek a reális lehetőséggel való behelyettesítése tehát különösen alkalmas arra, hogy szükségszerűnek tüntesse fel az elvben a büntetőjog érdeklődési körén kívülre-kesztett véletlent is.

Azon ellenvetés helytállóságán, hogy az eredmény bekövetkezésének a reális lehetőségét nemcsak az okozatot szükségszerűen előidéző ok létesítése teremtheti meg, lényegileg mit sem változtat a bírálók által egyébként figyelmen kívül hagyott az a körülmény, hogy *Piontkovszkij* a reális lehetőség meglétének vagy hiányának a megítélése szempontjából az elkövetéskori feltételekre helyezi a súlyt. Nem változtat azért, mert az elkövetéskori feltételek lehetnek olyanok is, hogy bár egyfelől a bekövetkezés reális lehetősége nem tagadható, másfelől viszont az ok és az okozat közötti kapcsolat a bírált meghatározásban foglaltaktól eltérően a cselekményhez viszonyítva mégis véletlen lesz.

Más kérdés természetesen az, hogy *Piontkovszkij* álláspontjának a megértése érdekében nem téveszthetjük szem elől, hogy ő maga az elkövetés feltételeinek a kidomborításával kívánja a reális lehetőséget a szükségszerűséggel, annak hiányát pedig a véletlennel összhangba hozni. Az összhangba-

³⁴ JOFFE. i. m. 223—224. old.

³⁵ Vö. pl. SARGORODSZKIJ: Okozati összefüggés, 46—47. old.; SZERGEJEVA, i. m. 28. s. köv. old.; TRAJNYIN, i. m. 13. old.; RENNEBERG, i. m. 48. old.; *Lehrbuch des Strafrechts der DDR.*, 352. old.

hozatalra irányuló törekvése emellett abban is kifejezésre jut, hogy mind a szükségszerű, mind a véletlen kapcsolatot olyan példákkal illusztrálja, amelyek mindegyike valóban az általa megjelölt kategóriába tartozik.

Am mihelyt *Piontkovszkij* — legalábbis a példáit illetően — visszatér a szükségszerűnek és a véletlennek helyes elhatárolásához, azonnal szemben találja magát az uralkodó felfogás dilemmájának a másik oldalával, ti. azal, hogy olyan esetekre nézve is kizárja az eredményért való felelősséget, amelyekben az feltétlenül indokoltnak mutatkoznék. E vonatkozásban *Piontkovszkij* egyik példája különösen nagy vitát váltott ki, s mivel e vita rendkívüli élességgel világítja meg a szükségszerűség és a véletlen közti különbségre alapozott teória egyik fogyatékoságát, nem érdektelen, ha röviden kiterjeszkedünk rá.

Piontkovszkij-nak a kritika pergőtüzébe került példája a következőképpen szól: Ha A könnyebben megsebesíti B-t, akit ennek folytán sebe gyógykezelése végett egy kórházba visznek, ahol a kórház leégése következtében meghal, a megsebesítés és a sértett halála közötti összefüggés véletlen jellegű. Ez — mint tudjuk — az uralkodó felfogás szerint azzal jár, hogy az elkövetőnek az eredményért való felelőssége objektív alapon esik, s így a bűnösség kérdése fel sem vethető. Ámde — hangzik *Kudrjavcev*, majd őt követően mások ellenvetése — mi a helyzet akkor, ha az elkövető tudott arról, hogy a kórházat fel fogják gyújtani? Ez esetben az a kibúvó, hogy az említett pszichikai kapcsolat mellett az összefüggés szükségszerűvé válik, szembekerülést jelentene a marxizmus-leninizmusnak a szükségszerűség és a véletlen objektív jellegéről szóló tanításával, ha viszont az objektíve véletlen kapcsolatot ilyenkor is az eredményért való felelősséget kizáró körülményként kezeljük, ez éppen a legkörülmönfontabb bűnözőkre lenne kedvező, ti. azokra, akik tudják, hogy miként kell a véletlent saját céljaikra felhasználni.³⁶

A szóban forgó példa viszonylatában kiéleződött az a probléma, hogy mi történjék, ha az utóbb csatlakozó, s az okfolyamatnak merőben más irányt adó együtttható okokat maga az elkövető ismerte, cselekményének a tervébe — esetleg feltételesen — belevonta, s ezzel tudatosan felhasználta, magától értetődően az uralkodó felfogás más képviselőinek is gondot okozott. Közülük *Lunc* azzal az érveléssel kísérelte meg álláspontját a kritikával szemben felvértetni, hogy a véletlen következményekért való felelősség megtagadásával egyáltalában nem zárjuk ki a felelősséget azokban az esetekben, amikor az illető személy célja elérése végett felhasználja a körülmények szokatlan kapcsolatát, melyet csak ő ismer és senki más.³⁷ Természetesen ezekben az esetekben — írja — szükségszerű okozati kapcsolat áll fenn a kérdéses személy cselekményei és az eredmény között, — olyan kapcsolat, amelyet a magatartást kifejtő személy felfogott, amely azonban mások előtt meghatározott ideig (mindaddig, amíg azt a vizsgálat fel nem tárja) rejtve marad.³⁸ Nem nehéz azonban észrevennünk, hogy mivel *Lunc* az összefüggés jellegének a megítélését a materializmus feladása nélkül a cselekvő személy ismereteire nyilvánvalóan nem alapozhatja, érvelése a szükségszerűség körének objektíve

³⁶ KUDRJAVCEV, i. m. 21—22. old.

³⁷ *Szovjet polgári jogi tk.*, 360—361. old.

³⁸ Idézi JOFFE, i. m. 226. old.

olyan tág határait tételezi fel, amelyen minden (bárki által is) előrelátható következmény előidézése belül esik, holott az így kiszélesített kör túlnyomó részében a cselekményhez képest valójában véletlen kapcsolatokat ölel fel. A jogi problémák megoldásának az ára tehát ismét a véletleneknek szükségszerűvé nyilvánítása.

Más úton törekszik az uralkodó felfogás elé tornyosuló nehézségek elhárítására *Sargorodszkij*, aki a kauzalitásról szóló legújabb tanulmányának a bevezetésében abból kiindulva, hogy az okozati összefüggés a jelenségek közötti kapcsolatoknak egyáltalán nem az egyedüli formája, arra a következtetésre jut, hogy az eredményért való felelősség okozati összefüggés hiányában, az objektív kapcsolatok egyéb formái mellett is fennforoghat. Így pl. nincs szerinte okozati összefüggés a részesség esetén, bár büntetőjogi felelősségnek ilyenkor is helye van.³⁹ Tanulmányának egy későbbi részében viszont a következő fejtegetések olvashatók: Olyankor, amikor az okozott kár kifejlődésébe harmadik személyek cselekvősege kapcsolódik (részesség, közvetett okozás stb.), az okozati összefüggés nem szakad meg és az eredményért való felelősséghez bűnös kapcsolat szükséges a cselekmény és az eredményt közvetlenül előidéző elkövető cselekménye között. Ebben látja *Sargorodszkij* a *Piontkovszkij* példája körüli vita megoldását is. Nincsen szükségszerű okozati összefüggés — írja — a megsebesítés és a kórházban tűzvész alkalmával történt elpusztulás között, de szükségszerű okozati összefüggésben van egyrészt a megsebesítés a sértettnek a kórházban tartózkodásával, másrészt a gyújtogatás a sebesültnek a tűzvész következtében való elpusztulásával. Amennyiben az elkövető tudatosan használta fel a gyújtogató cselekményét a halál előidézésére, részes, illetőleg közvetett tettes, ha viszont nem tudott a bekövetkező gyújtogatásról, az okozati összefüggés kérdésében semmi sem változik, de hiányzik a bűnösség, s ezzel a felelősség is.⁴⁰

Sargorodszkij álláspontjával szemben mindenekelőtt arra kell rámutatnunk, hogy részesség a szovjet büntetőjog alapján is csupán amiatt foroghatott fenn okozati összefüggés nélkül, mivel az egyes szövetséges köztársaságok a tanulmány megjelenése idején hatályos kódexeinek a többsége — szemben az 1958 decemberében elfogadott új Alapelvekkel — a bűnpártolást is a bűnsegély körébe sorolta. A bűnpártolással kapcsolatos problémától eltekintve azonban a részesség kétségkívül okozati összefüggést tételez fel. S hogy a kauzális nexus valóban meg is van, az a *Sargorodszkij* által is vallott abból a helyes álláspontból is kitűnik, hogy amennyiben az okfolyamat kifejlődésébe harmadik személyek cselekménye kapcsolódik be, ez az okozati összefüggést nem szakítja meg. Más kérdés, hogy a közvetett okozásnak (s ezzel a részesi magatartásnak is) az *eredménnyel* való kapcsolatát a szükségszerűség hiánya jellemzi. Ilyenkor ti. többnyire csupán arról lehet szó, hogy a cselekmény révén szükségszerűen előidézett helyzet feltételül szolgál annak, hogy az eredményt további cselekmény, illetőleg cselekmények szükségszerűen valóra váltsák; maguknak az okozati soroknak a találkozása, s ezzel a korábbi cselekménynek az eredménnyel való összefüggése azonban már objektíve véletlen. *Sargorodszkij* azáltal, hogy a részesség, a közvetett tettesesség stb. viszonylatában a hiányzó szükségszerűséget lényegileg a szubjektív

³⁹ SARGORODSZKIJ: Okozati összefüggés, 40. old.

⁴⁰ SARGORODSZKIJ: Okozati összefüggés, 47—48. old.

jellegű bűnösséggel kívánja pótolni, valójában azt ismeri el, hogy az uralkodó felfogás a büntetőjognak ezen az igen fontos területén felmerülő problémák megoldására alkalmatlan.

Az eredményért való felelősségnek a szükségszerű okozásra történő korlátozásával járó visszasságokra figyelemmel a teóriát annak legtöbb ellenfele a burzsoá adekvát kauzalitási elmélet marxista terminológiába öltöztetett felújításával vádolja.⁴¹ Részünkről mindenesetre alapvető különbségeket is látunk közöttük, s úgy véljük, hogy ezek szem elől tévesztése azokat a pozitívumokat is elsikkasztaná, amelyekkel az uralkodó felfogás a szocialista jogtudomány fejlődéséhez hozzájárult. Az adekvát kauzalitás tana elvileg is emberi értékeléstől, a jelenségek közötti tipikus kapcsolatokról az emberi tudatban létező elképzeléstől teszi függővé az okozatosság meglétét vagy hiányát. Ezzel szemben a szükségszerűség és a véletlen kategóriáinak a felhasználásán alapuló elmélet az okozás objektív jellegéből, az okok közti objektív különbségekből indul ki, s éppen az okok objektív sajátosságaik szerinti szelektálására irányuló törekvése az, amellyel meghaladta a burzsoa jogtudományban népszerűsége szert tett teóriákat. Hibája viszont, hogy a jog világában egyetlen lehetséges értelmezés mellett, a cselekmény által megindított folyamat eredeti irányához viszonyítva a szükségszerűség kategóriája túlságosan szűk a jogi követelmények kielégítésére, s ezért kísért minduntalan annak a veszélye is, hogy — Eörsi találó szavaival élve — a szükségszerűség fogalmának a jogi szükségletekhez való idomításával elveszti objektív jellegét, s ugyanolyan idealista koncepcióvá lesz, mint az adekvát okozatosság tana.⁴²

Mérlegre téve végül az uralkodó felfogást, bármennyire is nem követhetjük a helytelen konzekvenciákkal járó útján, kétségtávolú javára kell írunk azt, hogy egyrészt az okok objektíve különböző jelentőségének az elvi kihangsúlyozásával, másrészt ezen túlmenően is hasznos támpontokat nyújt a kutató számára. Ha képviselői a határvonalat nem is találták el, s ha érvelésük ezért nem is őket igazolja, mégis éppen a nézeteik alátámasztására szánt egyik érvük módosítandó kritériummá akként, hogy a határ a büntetés céljainak a szem előtt tartásával vonandó meg. S midőn ennek vizsgálata során felismerve azt, hogy a felelősség szempontjából a szükségszerűség és a véletlen közti minőségi különbség elfogadhatatlannak bizonyul, a véletlen belüli fokozati különbségek ingoványos talajára lépünk, ismét olyan körülmények: az elkövetéskor fennforgó feltételek játszanak döntő szerepet, amelyeknek a különleges jelentőségét a szocialista jogirodalomban elsősorban az eddigiekben tárgyalt irányzat néhány képviselője domborította ki.

2. Reátérve az uralkodó felfogással szembenálló teóriákra, ezek egyik csoportját az *okozás fokozatosságát valló elméletek* alkotják. Mindenekelőtt Trajnyin⁴³ álláspontja tartozik ide, minthogy azonban Joffe-nak a lehetőség és a valóság kategóriáit értékesítő elmélete is az okozás különböző fokozataira kíván támaszkodni,⁴⁴ az utóbbiról is a szóban forgó irányzat körében emlékezzünk meg.

⁴¹ Így pl. KUDRJAVCEV, i. m. 25. old.; RENNEBERG, i. m. 51. old.; *Lehrbuch des Strafrechts der DDR.*, 354. old.

⁴² EÖRSI: Okozati összefüggés, 183. old.

⁴³ TRAJNYIN, i. m. 16—21. old.

⁴⁴ Maga JOFFE is kiemeli ezt i. m. 228. old.

a) *Trajnyin* szerint a kauzalitás vizsgálatánál egyrészt a jelenségek mesterséges elszigetelésének, másrészt a fő- és döntő okok kiválasztásának az elvét kell alapul venni. Közülük a mesterséges elszigetelés elve más teóriáknak is szerves része, így álláspontjának a sajátossága az utóbbi tétel alkalmazására irányuló törekvése. Eszerint a törvényi tényállás többi eleméhez hasonlóan az okozati összefüggésnek is megvannak a maga fokai, s ehhez képest az olyan cselekménynek, amely a társadalomra veszélyes eredmény főokát képezte, egyébként azonos körülmények között súlyosabb büntetőjogi felelősséget kell maga után vonnia, mint az olyan cselekménynek, amely csupán másodrendű szerepet játszott az eredmény létrehozásában, sőt az okozás fokának a jelentéktelenség színvonalára való sülyedése teljesen meg is fosztja a magatartást a büntetőjogi relevanciájától. Ilyenképpen a fő- és másodlagos okok közti különbség, s egyáltalán a kauzalitás foka elsősorban a büntetékiszabásra hat ki, s a felelősség ténye szempontjából döntő alsó határ tekintetében a teóriát inkább a jelentéktelen okok elhanyagolásának az elvével jellemezhetjük.

A *Trajnyin*-t ért bírálatok közül aligha tekinthetjük átütő erejűnek *Lekschas*-nak az utóbb *Sargorodszkij* által is magáévá tett azt a kritikai ellenvetését, hogy „nincsenek kis okok nagy következményekkel”.⁴⁵ Valójában olyan eredmény nincs, amely egyetlen, akár kicsi, akár nagy okra lenne kizárólag visszavezethető, s *Trajnyin* lényegileg csupán azt állítja, hogy az ún. együtt-ható, s az okozatnak együtthatásukban megfelelő okok egyenként véve különböző mérvű szerepet tölthetnek be az eredmény előidézésében. Részünkről *Trajnyin* érdemét éppen annak felismerésében látjuk, hogy az okozati összefüggés jogi relevanciája fokozati különbségeken múlik, s így mindössze azt kell kifogásolnunk, hogy kísérletet sem tesz a felelősség megalapozására alkalmas és arra alkalmatlan okozás közti különbségek kimunkálására.⁴⁶

b) Ugyancsak az okozás különböző fokozataiból indul ki *Joffe* is, aki mindenekelőtt az eredményt valósággá változtató, valamint az eredmény bekövetkezésének csupán a lehetőségét megteremtő okok között tesz különbséget. A valósággá változtató okoknak azokat tekinti, amelyeknek az okozó ereje az adott eredmény egyedi (fizikai és társadalmi) tulajdonságaiban kifejezésre jut, s egyszersmind arra is rámutat, hogy az okozás foka ebben az esetben éri el a „maximális feszültségét”. A felelősség azonban nemcsak a valósággá változtató, hanem bizonyos körön belül az eredmény bekövetkezésének a lehetőségét szolgáltató ok létesítéséért is beállhat. Az utóbbi — önmagukon belül is egyenlőtlen jelentőségű — okokat *Joffe* a jogilag releváns kör elhatárolása érdekében ismét két csoportra osztja aszerint, hogy az eredmény megvalósulásának a konkrét, vagy mindössze az absztrakt lehetőségét teremtették-e meg. A lehetőség csak akkor konkrét, ha az eredmény a konkrét helyzetben objektíve ismétlődő feltételek alapján vált utóbb valóra, s akkor absztrakt, ha a valósággá változtató csatlakozó feltétel in concreto nem volt objektíve ismétlődő jellegű. Az eredményért való felelősség objektív alapjának az alsó határa köztük húzódik: a konkrét lehetőség megte-

⁴⁵ LEKSCHAS: Die Kausalität bei der verbrecherischen Handlung. Deutscher Zentralverlag, Berlin, 1952., 50. old.; SARGORODSZKIJ: Okozati összefüggés, 44. old.

⁴⁶ Ugyanígy JOFFE, i. m. 227. old.

remtése az okozásnak még elegendő feszültségét hozza létre, az absztrakt lehetőségé viszont már nem.⁴⁷

Illusztráljuk ezt a teóriát is egy-két példán. Ha a garázda egyén a kivilágítva a forgalmas útvonalon hagyott autó lámpáit összetöri, s ennek folytán az autóból utóbb beleütköző motorkerékpáros halálát okozza, az eredményt maga a motorkerékpáros váltja ugyan valóra, ennek azonban a lámpák összetörése a konkrét lehetőségét teremtette meg, mivel a forgalmas útvonalon a konkrét helyzetben objektíve ismétlődő feltétel, hogy ott gépjárművek közlekednek. A büntethetőség egyéb kritériumaitól függően tehát a tettes a halálos eredményért is felel. Más a helyzet Joffe szerint az általa felhozott következő jogesetben: Három gyereket ablaktisztításra visszatartanak az iskolában. Az egyik gyerek leejti a törölőruhát, kihajol az ablakon és homlokra találja őt egy vaktában leadott puska lövés. A halált itt a lövés váltotta valóra, s ennek az iskolában való visszatartás csupán az absztrakt lehetőségét teremtette meg, minthogy a konkrét helyzetben az nem objektíve ismétlődő feltétel, hogy az utcán lövöldöznek. A pedagógus tehát a gyerekek visszatartása alapján az eredményért semmilyen körülmények között nem tartható felelősséggel.

A teória helytállóságának kérdése mindenekelőtt a lehetőségmegteremtés és a valósággá változtatás objektív, s egyszersmind a jog számára is hasznosítható elhatárolhatóságán múlik. Valósággá valójában a vizsgált eredményre vezető folyamathoz utolsóként csatlakozó ok (esetleg utolsóként egyidejűleg fellépő több ok) változtat, ez az objektív kritérium azonban a felelősség szempontjából használhatatlannak bizonyul. Hogy ez mennyire így van, az már abból is kiderül, hogy a felbújtás például mindig csupán lehetőséget teremt, s mégis annak ellenére büntetendő, hogy az eredményt valóra váltó (illetőleg valóra váltásában közreműködő) tettesi cselekmény a konkrét esetben nem is objektíve ismétlődő jellegű.

Ámde Joffe valósággá változtatónak nem is az utolsóként fellépő faktort, hanem azon okokat tekinti, amelyek okozó ereje az adott eredmény egyedi (fizikai és társadalmi) tulajdonságaiban kifejezésre jut. Ebből azonban újabb, másirányú nehézségek származnak: nincsen ugyanis olyan ok, amelynek „okozó ereje” a konkrét eredmény valamely vonásában közvetlenül, vagy közvetve meg ne testesülne. Vonatkozik ez az iskolában való visszatartás esetére is. A teória szempontjából találó tehát Eörsi megjegyzése, hogy a valósággá változtató ok kiválasztása csak szubjektív lehet.⁴⁸

Joffe álláspontjának alapvető ellentmondása az, hogy ugyanazon ok általában kettős természetű, lehetőséget is teremt, illetőleg fokoz, valamint a valósággá változtatás folyamatában is résztvesz. Az utóbbi tulajdonságát alapul véve, a teória szelekcióra alkalmatlan, ha ugyanis valamennyi ok „valósággá is változtat”, az absztrakt és a konkrét lehetőség megteremtése közti megkülönböztetésnek jelentősége már nincs, ha viszont a lehetőség-oldalról indulunk ki, itt is a felelősség indokolatlan szűkítéséhez jutunk. A lehetőséget „konkrétá” ugyanis nemcsak az ismétlődő feltételek tehetik, hanem az olyanok is, amelyeknek az okfolyamattal az eredmény irányába ható összefonódása ismétlődő jelleg nélkül is többé-kevésbé közeli veszélyként fenyeget.

⁴⁷ Vö. JOFFE, i. m. 228—235. old.

⁴⁸ EÖRSI: Okozati összefüggés, 181—182. old.; Kártérítés, 59. old.

Más kérdés, hogy értékes építőkövet ez az elmélet is szolgáltat a további kutatások számára. Számunkra kétségtelennek tűnik ugyanis, hogy az ok-folyamatok megítélésénél egyebek között a csatlakozó feltétel objektíve ismételődő jellegének is komoly jelentőséget kell tulajdonítanunk. Ennek hasznosítása azonban a szóban forgó elmélettől eltérő keretek közt történhetik csupán.

3. Míg a szükségszerűség és a véletlen közti különbségre, valamint az okozás fokozataira alapozott elméletek egyaránt az okok objektíve különböző jelentőségéből kiindulva töreksenek a jogászt érdeklő problémákra választ adni, a szocialista jogtudományban olyan nézetekkel is találkozunk, amelyek e különböző jelentőséget, vagy legalábbis annak a jog területén való értékesíthetőségét tagadják. Irodalmi áttekintésünket ezeknek a felfogásoknak a rövid megbeszélésével zárjuk.

a) Az idetartozó szerzők sorát az ötvenes évek legelején *Kudrjavcev* nyitotta meg egy *Piontkovszkijjal* polemizáló tanulmányában. *Kudrjavcev* saját megoldási módozatáról röviden szól ugyan, azt azonban nyomatékosan kiemeli, hogy szerinte a törvény értelmében az eredmény minden bűnös előidézésének felelősséget kell maga után vonnia, mégpedig tekintet nélkül arra, hogy az összefüggés szükségszerű volt-e vagy véletlen. A szükségszerű és a véletlen okozás közti különbségnek a büntetőjog szempontjából mindössze annyiban van jelentősége, írja, hogy az előbbi könnyebben látható előre, mint az utóbbi, vagyis a különbség csupán a szubjektív jellegű bűnösség létrejöttére gyakorol befolyást.⁴⁹ Hasonló nézettel egyébként hazai jogirodalmunkban is találkozunk, nevezetesen *Kádár Miklós*,⁵⁰ valamint *Gerő Tamás*⁵¹ tollából, akik mindketten behatóan foglalkoznak a szükségszerű és a véletlen okozás elhatárolásával, de végül is az uralkodó felfogás hibás konzekvenciáit felismerve arra az álláspontra helyezkednek, hogy büntetőjogi felelősségrevonásra mindkét esetben sor kerülhet.

Bár részünkről úgy véljük, hogy a szükségszerűség és a véletlen kategóriáit értékesíteni kívánó elmélet fogyatékaiból még egyáltalán nem következik az, hogy az eredményért való indokolatlan felelősség kiküszöbölése kizárólag a bűnösség síkjára tartoznék, mégsem téveszthetjük szem elől, hogy az említett szerzők nem az okok közti objektív különbségeket vonják kétségbe, hanem csupán azt, hogy a felelősség e különbségekre figyelemmel közvetlenül objektív alapon korlátozható.⁵²

b) Más a helyzet a NDK büntetőjogi irodalmában, ahol a *Lekschas* által megkezdett úton *Renneberg*, majd pedig az 1957-ben megjelent általános részi tankönyv lényegileg a *conditio sine qua non* elmélethez kanyarodott vissza. Konceptiójuk a következőkben foglalható össze:

A büntettes magatartása nem egymagában, hanem csak a további feltételek együtthatása által vezet meghatározott következményekhez. „Minden a

⁴⁹ KUDRJAVCEV, i. m. 25—26. old.

⁵⁰ KÁDÁR Miklós: Büntetőjog. Általános rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1955., 160—164. old.

⁵¹ GERŐ Tamás: Az okozati összefüggés a büntetőjogban. Jogtudományi Közöny, 1958. évi 1—2. sz., 56—62. old.

⁵² Ellentétesen SARGORODSZKIJ: Okozati összefüggés, 43. old., aki KUDRJAVCEV állásfoglalásában egyértelműen az okok abszolút egyenértékűségét hirdető burzsoá elmélet, az ún. *conditio sine qua non* teória felújítását látja.

körülményektől, helytől és időtől függ”, hivatkoznak Sztálinra, s ehhez képest az elszigetelés elvének az alkalmazása során sem szabad a magatartással együtttható feltételektől, tértől és időtől absztrahálni. Ha azonban a magatartást a térbelileg és időbelileg adott feltételekkel összefüggésben szemléljük, kiderül, hogy még az első pillanatra a normálistól eltérőnek, abszurdnak, véletlennek látszó okozati összefüggések is éppenséggel törvényszerű összefüggések. A fennforgó konkrét feltételek között ugyanis a magatartásnak az illető következményt szükségszerűen kellett maga után vonnia. Ennélfogva a büntetőjogi felelősség korlátozása vagy kizárása sem vezethető le az okozati összefüggés konkrét alakulásából. E tétel igazsága szerintük a kauzalitás lényegén túlmenően abból is kitűnik, hogy éppen a legveszedelmesebb büntetések gyakran a különböző faktorok sokaságát hagyják működni a bűncselekményük véghezvitele során annak érdekében, hogy a térbelileg és időbelileg adott feltételeket rafinált módon kihasználják. Ha tehát nem akarjuk magunkat a bűnözéssel kapcsolatos osztályharc realitásaival szemben vakságra és tehetetlenségre kárhoztatni, minden olyan teóriát is el kell utasítani, amely az eredményért való büntetőjogi felelősség korlátozását, illetőleg kizárását közvetlenül magából az okozati összefüggés természetéből kísérli meg levezetni. Az okozati összefüggés, s ezzel a felelősség objektív alapja mindig fennforog, ha az elkövető az eredményt a térben és időben adott feltételek között létrehozza, s a felelősség a bűncselekmény szubjektív oldalán, közelebbről a bűnösség síkján korlátozható vagy zárható ki csupán.⁵³

Ezt az érvelést sem filozófiai, sem büntetőjogi szempontból nem fogadhatjuk el.

Az általuk alapulvett abból a tételtől ti., hogy minden a térbelileg és időbelileg adott feltételektől függ, sem az okok egyenértékűsége következik, hanem — az okozást dinamikus folyamatában szemlélve — éppen ellenkezőleg az, hogy az okok jelentősége a létesítésük időpontjából vizsgálva kisebb vagy nagyobb lehet aszerint, hogy velük az együtttható feltételek már eleve összefonódtak-e, avagy csatlakozásuk ekkor még a véletlenek többé-kevésbé bonyolult játékatól függött. Az okozásnak azt a sajátosságát, hogy az oklancolat nem egycsapásra, hanem mint minden változás, az időben bontakozik ki, s hogy ennek során az együtttható feltételek általában nem egyszerre, hanem különböző időben, módon és eséllyel csatlakoznak, éppen a büntetőjogász nem tévesztheti szem elől, akit számos vonatkozásban elsősorban a cselekmény kifejtésekor fennforgó helyzet érdekel. Ilyen körülmények között azonban az okok egyenértékűségének a változás dialektikus elve iránt érzéketlen metafizikus konstrukciójára a szocialista büntetőjog felelősségi tana nem építhető fel, s az erre irányuló törekvés nem más, mint a szovjet büntetőjogtudomány által már leküzdött *conditio sine qua non* elméletnek a felújítása. Ez az eljárás egyébként azzal a hátránnyal is jár, hogy a szóban forgó burzsoá elmélet következetes bírálata alól is kihúzza a talajt: nem véletlen tehát, hogy az említett szerzők a *conditio sine qua non* teóriájának csupán a szubjektív idealista kiindulópontú változatát támadják,⁵⁴ s szemet húnynak

⁵³ Vö. RENNEBERG, i. m. 42—47. és 53. old.; *Lehrbuch des Strafrechts der DDR.*, 345—348. és 350—351. old.

⁵⁴ Vö. RENNEBERG, i. m. 41—42. old.; *Lehrbuch des Strafrechts der DDR.*, 349—350. old.

afelett, hogy ezen elmélet számos képviselője mechanikus materialista alapon áll.

Ami már most az ún. rafinált büntetések kérdését illeti, tény, hogy a velük szembeni harc elvi alátámasztását az okok objektíve egyenlőtlen jelentőségét valló teóriák mind ez ideig még nem oldották meg maradéktalanul. E fogyatékoságuk azonban nem a kiindulópont feltétlen velejárója, ennélfogva a megoldás sem az okok abszolút egyenértékűségének a fikciójához való menekülésben keresendő. Ez már abból is kiderül, hogy az egyre bizonytalanabb tényezők felé haladva, az ezek közrehatására történő számítás egy bizonyos ponton a körmönfonságból a saját ellentétébe, a naivitásba csap át, s emiatt az egyenértékűség elfogadása egyszersmind a körmönfonság és a naivitás azonosítására is vezetne. Ámde az már aligha találkozánk a dolgozók igazságérzetével, s így aligha szolgálná a büntetés nevelő célját, ha annak is terhére írnánk az eredményt, akinek az együtttható ok merőben valószínűtlen csatlakozására irányuló naiv vágya teljesült mégis valamiféle vakvéletlen folytán.

Bár az elkövetőnek az eredmény létrejöttében való jelentéktelen közreműködése alapján bizonyos határokon túl a bűnösség sem telítődhetik kellő tartalommal, tévedés lenne azt hinnünk, hogy ilyenkor az eredményért való felelősség kizárása kizárólag a bűnösség síkjára tartozik. Ha tehát pl. az elkövető az általa megindított okfolyamat eredményét kívánta ugyan, de annak bekövetkezése a cselekmény idején még teljesen valószínűtlen csatlakozó októl függött, a probléma nem intézhető el azzal, hogy a „minden lehetséges” tudata és az ezzel párosuló puszta vágy a jogi értelemben vett szándékkal nem azonosítható, vagyis hogy ebben az esetben a felelősség szubjektív alapja, a bűnösség hiányzik. Ez a felfogás ugyanis valójában objektív különbségeket vetít át szubjektív síkra, szubjektívvé nyilvánítja azt, ami objektív, s így az okozás terén mutatkozó különbségek objektív jellegének a tagadásával — miként a mechanizmus materializmus általában — akaratlanul is idealizmusba csap át. Hibásnak bizonyul tehát a szóban forgó szerzőknek a *conditio sine qua non* teória híveivel teljesen megegyező az az elképzelése is, hogy amennyiben a tényállás egyéb objektív ismérveit megvalósító cselekmény és az eredmény között bárminő távoli kauzális nexus van, az eredményért való felelősséggel kapcsolatos kérdések kivétel nélkül a bűnösség tanába tolhatók át.

c) Végül *Eörsi Gyulának* a szocialista jogirodalomban egyedülálló jogi okkiválasztási elméletére kell még röviden kiterjeszkednünk.⁵⁵ *Eörsi* az egyes elszigetelt eseteket tekintve, szintén az okok egyenértékűségéből indul ki, s az ezzel ellentétes felfogást az okok szubjektív rangsorolásának, más szóval idealizmusnak bélyegzi. Ám a *conditio sine qua non* elméletet ő is elvileg hibásnak, gyakorlatilag pedig használhatatlannak tartja. A jogásznak — írja — válogatnia kell, ez a válogatás azonban nem az okoknak, mint ilyeneknek a rangsorba állításával, hanem a jelenségeknek az adott tudomány törvényszerűségei által meghatározott elszigetelésével oldható meg. Eszerint a polgári jogi felelősség területén jogilag releváns ok csak az lehet, amely 1. emberi magatartás, mégpedig 2. (önmagában, tehát nem az eredménnyel való konkrét viszonyában) tudatos és akaratlagos magatartás, továbbá amely

⁵⁵ EÖRSI: Okozati összefüggés, 185. s köv. old.; Kártérítés, 60—65. old.

3. jogellenes, s végül, amely 4. a jog eszközeivel elvileg befolyásolható. Korábban Eörsi a vétkelességen alapuló felelősség eseteire nézve az említetteken felül a vétkelességet is a jogi ok kritériumává nyilvánította,⁵⁶ ezt azonban utóbb mellőzte.⁵⁷

Részünkről nem érthetünk egyet azzal, hogy az okok objektíve különböző jelentőségének az alapulvétele valójában szubjektív, önkényes rangsorolás lenne. Az ún. közvetett okozással kapcsolatos befolyásolhatóságról szólva Eörsi maga is akként nyilatkozik, hogy ha az ok „... olyan távolságban van az eredménytől, vagy olyan laza kapcsolatban van vele, hogy a polgári jogi felelősség eszközeivel az adott magatartás befolyásolására ésszerűen törekedni nem lehet, akkor ez az emberi magatartás nem minősül polgári jogi oknak”.⁵⁸ Márpedig az okoknak az eredménytől való távolságára, illetőleg a laza kapcsolatra történő utalás nem más, mint az egyenlőtlen jelentőség elismerése.

De nem mindenben megnyugtató az sem, ahogyan a szerző a saját felfogását a *conditio sine qua non* teóriájától elhatárolja. Azt a szóban forgó burzsoá elmélet képviselői sem állították soha, hogy valamely cselekmény jogi relevanciájának a kérdése az okozati összefüggés meglétével eldől, hanem a felelősséghez ők is megkövetelték a jogellenesség, valamint a bűnösség (a magánjogban pedig általában a vétkelesség) fennforgását. E felelősségi alapokat emellett a befolyásolhatóság ismérvével is kiegészíthetnék anélkül, hogy a kauzalitással kapcsolatos alaptételeik feladására kényszerülnének. Így bár Eörsi a felelősség alapjait az okozati összefüggés problémakörébe vonja, *gyakorlatilag* hasonló módon szelektál, mint a feltételegyenlőség tan hívei. Ilyen körülmények között, az eddig tárgyaltakat illetően, egyetlen lényeges vonásban különbözik tőlük, nevezetesen abban, hogy a jelenségek mesterséges elszigetelésének marxista elvét elméletének szerves részévé teszi.

⁵⁶ Vö. EÖRSI: Okozati összefüggés, 195—199. old., s különösen a 196. old. olvasható következő megállapításaival: „A vétkelességi felelősségi rendszerben a jogi ok nem pusztán valamely általában tudatos és akaratlagos magatartás, hanem valamely jogellenes eredményhez viszonyítva az: szándékos vagy gondatlan magatartás.” Egyebekben EÖRSI helyesen domborítja ki a pszichikai háttér vizsgálatának a jelentőségét, s rendkívül tanulságos fejtegetéseket nyújt a cselekményt a pszichikai világban megelőző folyamatok kauzalitásáról, valamint az annak jogi értékeléséről. Mindez hasznosítandó is a vétkelesség (bűnösség) tanában. Az okozati összefüggésen, mint az eredményért való felelősség objektív alapián azonban a magatartás, mint ok és az eredmény, mint okozat közti kapcsolatot értjük, s más kérdés az, hogy a magatartás maga is okozat, amelynek okai a cselekvőben végbe menő pszichikai folyamatokban rejlenek, sőt, hogy a folyamatok egyben szintén okozatok, amelyek okai eredetileg dominálóan a külvilágból származnak. Az említett csomópontok elhatároló jellegűek, mégpedig a büntetőjogász számára a kauzalitás tanának, a szubjektív tényállási elemek tanának, valamint a kriminológia tudományának a birodalma között. Az összefüggéseiknek a tisztázása és tudatosítása persze szerfelett hasznos, másfelől azonban a csomópontok elmosása elvi és gyakorlati hibákra vezetne.

⁵⁷ Vö. EÖRSI: Kártérítés, 69—70. old., ahol a pszichikai folyamatok kauzalitására vonatkozó korábbi álláspontnak már csak a helyes magja, s az is az elkülönítve tárgyalt vétkelesség körébe utalva szerepel, és csupán a mulasztás okozatosságának a bizonyítási módja (65. old.) emlékeztet a régebbi felfogás kifogásolható vonásaira.

⁵⁸ EÖRSI: Okozati összefüggés, 205. old.; Kártérítés, 64. old. (Kiemelések tőlem. T. G.)

Jóllehet Eörsi az elszigetelés elvének a jogra való alkalmazása beható kimunkálásával kétségkívül igen jelentőset alkotott, felfogásának bizonyos részletei — legalábbis a büntetőjog viszonylatában — e vonatkozásban is másként alakulnak. Érvelését átgondolva, szerintünk sem kétséges, hogy a felelősség szempontjából ok csak az olyan önmagában véve akaratlagos emberi magatartás lehet, amely in abstracto alkalmas arra, hogy konkrét megnyilvánulásaiban társadalomra veszélyessé s egyben jogellenessé váljék. A tényleges társadalomra veszélyesség vizsgálatára azonban, éppúgy, mint a bűnösségére is, nem az elszigetelés vonalán, hanem csupán azt követően kerülhet sor. Gondoljunk csak pl. a végszükségről szóló törvényi rendelkezésre, amely a büntetlenséghez egyebek között azt is kifejezetten megköveteli, hogy az ilyen helyzetben elkövetett cselekmény ne okozzon súlyosabb sérelmet, mint amelynek az elhárítására irányult. Vajon, ha az elkövető az őt súlyos sérüléssel fenyegető veszély elhárítása során máson pusztán kisebb sebet ejt, de a sértett orvosi műhiba folytán mégis meghal, állást foglalhatunk-e a szóban forgó társadalomra veszélyességet kizáró ok hatályosulása tárgyában, mielőtt a sebesítés, mint ok és a halál, mint okozat között az okláncolatot elszigetelnénk, majd pedig azt, hogy az arányosság tekintetében a közvetlenül okozott kisebb seb, vagy a halál-e az irányadó, eldöntenénk? Nyilvánvalóan nem, előbb ti. el kell szigetelnünk, az okozati összefüggést meg kell vizsgálnunk, s csak ezután terjesztkedhetünk ki a társadalomra veszélyesség (jogellenesség), s szintűgy a bűnösség kérdésére. A jogásznak tehát a magatartással, mint okkal a büntetőjogi felelősség területén olyan esetekben is foglalkoznia kell, amikor a felelősségrevonás a társadalomra veszélyesség, vagy a bűnösség hiánya címén végül is elmarad. Ehhez viszont a felelősségi tan felépítésének is igazodnia kell annak elismerésével, hogy a tényleges társadalomra veszélyesség (jogellenesség), valamint a bűnösség kívül esik az elkövetési magatartás és az eredmény közti okozati összefüggés problematikáján.⁵⁹

A most vázolt gondolatmenet konklúzióját illetően némileg más a helyzet az ún. befolyásolhatóság büntetőjogi megfelelőjével, a felelősségrevonás kilátásbahelyezésének, illetőleg eszközlésének a büntetés céljai szolgálatára való alkalmasságával. Ez a kritérium sem elszigetelési szempont ugyan, de mint a felelősség egész területét átható elv, az okozatosság tekintetében is mércéül szolgál, megjelölvén azt az alsó határt, amelytől kezdve az objektíve különböző jelentőségű okok jogilag relevánsakká válhatnak. A szóban forgó ismérv tehát, mint a már elszigetelt okok mércéje, a kauzalitás tanának is szerves része.

Befejezésül még csak annyit: lehetséges, hogy akadnak, akik a tárgyalási jogi okkiválasztási elméletben a jogi szempontok állítólagos túlsúlyozását is kifogásolják. Szerintünk azonban éppen a jogi szempontok kellő előtérbe állítása az, amellyel Eörsi leginkább továbbfejlesztette az okozati összefüggésnek, mint az eredményért való felelősség egyik alapjának a tanát. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a vele szembenálló, s az okok objektíve külön-

⁵⁹ EÖRSI: Okozati összefüggés, 196. old. szerint ellenben csupán „...didaktikailag hasznos eljárás az, hogy az okozati összefüggést elvonatkoztatjuk a jogellenességtől és — a vétkességi rendszerben — a vétkességtől”.

bőző jelentőségét valló tábornak is meg kell szívélnie azt az alapgondolatát, hogy a jogi relevancia eldöntésénél a jogász iránytűje csupán a tételes jog⁶⁰ lehet.

II.

Rátérve saját álláspontunkra, úgy véljük, hogy az okozati összefüggéshez fűződő, s oly sok vitát kiváltó büntetőjogi problematika megoldását a következők szem előtt tartásával kell keresni:

1. Mindenekelőtt egyetlen marxista számára sem kétséges, hogy az okozati összefüggés objektív kategória; más szóval tudatunktól független kapcsolat a természet és a társadalom jelenségei között. Ennélfogva a szocialista jogász sem küzdheti le a minduntalan felmerülő nehézségeket a szubjektívizmus irányában tett engedmények árán, szemben a burzsoá teóriákkal, amelyek még a legjobb esetben is, ti., ha nem is nyíltan idealisták, materialista kiindulópontjuk ellenére idealizmusba csapnak át.⁶¹

Az természetesen nem jelent a szubjektívizmus irányába tett engedményt, hogy az okozati összefüggést — miként a marxizmus-leninizmus tanítja — csupán a jelenségeknek az egyetemes kölcsönhatásból történő *mesterséges* elszigetelése útján vizsgálhatjuk.⁶² Nem jelent pedig egyrészt azért, mert bár „az okság ... csak kis részecskéje a világösszefüggésnek, de ... nem a szubjektív, hanem az objektíven reális összefüggésnek a részecskéje”,⁶³ másrészt azért, mert maga az elszigetelés is csupán a jelenségek kölcsönös függőségéhez, az egyetemes kölcsönhatás rendszeréhez képest önkényes, tehát szubjektív, másfelől azonban meghatározott az azon tudományzakban objektíve érvényesülő szempontok által, amelynek jegyében a kutatás folyik.⁶⁴

Az okság kérdésében szubjektív álláspontra akkor helyezkedünk, ha az ok és az okozat közti kapcsolatot akár teljes egészében, akár bizonyos vonatkozásaiban az emberi tudat hozzá való pszichikai viszonyulásának a függvényévé nyilvánítjuk, vagyis ha „... a természetet az értelem részévé tesszük, ahelyett, hogy az értelmet tekintenők a természet részecskéjének”.⁶⁵ A pszichikum tehát nem meghatározója a kauzalitásnak, ellenben mivel maga is az anyagi valóság része, a benne lezajló folyamatok szintén kauzálisak, s így egyebek között a felbújtás, az ún. pszichikai bűnsegély, valamint minden olyan bűncselekmény okozatosságát is el kell ismernünk, amelynél az ered-

⁶⁰ Beleértve a benne érvényesülő, bár az összes részletkérdésre nézve expressis verbis nem is konkretizált felelősségi elveket is.

⁶¹ Így pl. a kiindulópontunktól függetlenül is az adekvát kauzalitási elmélet feltétlenül idealisztikus annyiban, hogy emberi értékelés, a jelenségek közötti kapcsolatokról az emberi tudatban létező elképzelés szerint korrigálja az okozatosság meglétét vagy hiányát, a feltételek egyenértékűségének a tana pedig az okok közti objektív különbségek szubjektívvé nyilvánításával, s ekként azoknak a bűnösség tanába utalásával idealizmusba csap át.

⁶² Az elszigetelésre nézve l. különösen ENGELS: A természet dialektikája. Szikra, Budapest, 1952., 241—242. old.; LENIN Művei, 14. köt., Szikra, Budapest, 1954., 156. old.

⁶³ LENIN: Filozófiai füzetek. Szikra, Budapest, 1954., 137. old.

⁶⁴ EÖRSI: Okozati összefüggés, 185. s köv. old.

⁶⁵ LENIN: Művei, 14. köt. 155. old.

mény pszichikai áttéteken keresztül jön létre (pl. a közbotrányt okozó bűntettek).

2. A kauzalitás vizsgálata a büntetőjogban szintén a jelenségek elszigetelése alapján, mégpedig az elkövetési magatartás mint ok, és a tényállásszerű eredmény, mint okozat között történik. Mindkettőt a törvény határozza meg, mégis azzal, hogy bizonyos részletproblémákat nyitva hagyni látszik. Mielőtt azonban az elszigetelési művelet részleteire is kiterjeszkednénk, nézzük előbb meg a két pólus közti oksági kapcsolat fennforgásának kérdését.

A *conditio sine qua non* elmélet fellépése óta széles körben elterjedt nézet, hogy az elkövetési magatartás és az eredmény közti okozati összefüggés megléte vagy hiánya azon formula segítségével döntendő el, hogy a magatartásra szükség volt-e az eredmény létrejöttéhez, másszóval, hogy a kérdéses magatartás nélkül bekövetkezett volna-e az eredmény úgy és akkor, mint ahogyan és amikor bekövetkezett. Eszerint, ha a magatartás szükséges előzmény volt, az okozati összefüggés fennforog, az ellenkező esetben viszont nem.

A formulával kapcsolatos állásfoglalásunkhoz a kérdésfeltevést mindenestre precizírozni kell. Ismeretes ugyanis, hogy a *conditio sine qua non* burzsoá teóriája a „szükséges előzmény” kritériumot okfogalomként kezeli. Ámde az ok filozófiai fogalma ennél teljesebb és pontosabb: ok az egyetemes kölcsönhatásból elszigetelt, s aktív állapotban levő olyan jelenség, amely meghatározott feltételekkel való együttthatásában az okozatot hozza létre. Ezért a *conditio sine qua non* elmélettel szemben rá kell mutatnunk arra, hogy helyes álláspont szerint az említett formula nem mint az ok tulajdonképpeni fogalma, hanem mint az okfogalomból következő, és a már elszigetelt jelenségek közti kapcsolat felderítésére szolgáló vizsgálódási módszer fogható csupán fel.⁶⁶ Ebben az értelemben kell tehát a helytállóságával foglalkoznunk.

Trajnyin ama megállapításával összhangban, hogy a formulára a róla elnevezett burzsoa elméletnek „sem monopóliuma, sem privilégiuma nincs”, mivel az „nem az okság természetének valamely szintjén értelmezéséből következik, hanem magából az ok fogalmából”, a tárgyalt kritériumot a szocialista büntetőjogtudomány számos képviselője is magáévá teszi.⁶⁷ Ezzel szemben pl. *Joffe* szerint azon találos kérdés üres latolgatása helyett, hogy mi történt volna, ha egyik vagy másik körülmény hiányzott volna, azt kell kutatni, hogy valóban mi történt az adott, valóban fennálló körülmények között.⁶⁸

⁶⁶ LOSONCZY, aki a *conditio sine qua non* elméletet behatóan, s több szempontból találosan bírálja (vö. i. m. 101—124. old.), annyit szintén elismer, hogy a formula az okozatosság eldöntésének megkönnyítése szempontjából az esetek nagy többségénél beváló gyakorlati fogás (117. old.).

⁶⁷ Vö. TRAJNYIN, i. m. 15. old.; SARGORODSZKIJ: *Élet elleni bcs.*, 132. old.; SZERGEJEVA, i. m. 27. old.; LEKSCHAS, i. m. 25—26. old.; RENNERBERG, i. m. 41. old., 37. sz. jegyzet; *Lehrbuch des Strafrechts der DDR.*, 349—350. old.

⁶⁸ JOFFE, i. m. 220. old. Megjegyzendő, hogy a szerző rendszerében az ellenvetés általános érvénye eleve problematikus annyiban, hogy ő a mulasztás okozatosságát vallók táborába tartozik. A mulasztás és az eredmény közti kapcsolat ugyanis éppen azon múlik, hogy mi történt volna, ha az elkövető az elmulasztott tevékenységet kifejtette volna: megátolhatta volna-e az eredmény bekövetkezését vagy sem. Hasonló a helyzet akkor is, ha a tevékenység és az eredmény közé passzivitás ékelődik: pl. ha valaki a megtámadott védelmére siető személyt leüti.

Amde a dolog lényege éppen az, hogy vitás esetekben vizsgálódási módszerre van szükség annak eldöntéséhez, hogy „valóban mi történt az adott, valóban fennálló körülmények között”.⁶⁹

Van azonban Joffe ellenvetésének egy olyan magja is, amelyet a formula hívei sem téveszthetnek szem elől, nevezetesen az, hogy a formula szempontjából csakis a tényleg végbement folyamatok vehetők figyelembe. Nem mondható tehát valamely magatartásról, hogy azért nem szükséges előzmény, mert elmaradása esetén egy, az eredményt szintén előidéző másik faktor lépett volna a helyébe.⁷⁰ A valóságban ti. a „helyettesítés” maradt el, s meg nem történt eseményeknek a történetekhez hozzágondolása a kauzális módszerrel ellentétes, a gyakorlatban pedig hibás következtetésekre vezethet.⁷¹

A formula értelmezését illetően további követelmény, hogy az eredmény pólusán ne homályosítsa el azt a tényt, hogy az okság elvileg végtelenül konkrét jelenségek közti kapcsolat (még ha gyakorlatilag a kisebb-nagyobb mérvű absztrakció általában megengedhető, sőt elkerülhetetlen is). Így pl. amennyiben az egymástól függetlenül eljáró két tettes a sértett általában külön-külön is feltétlenül halálos méregadagot kever, az eredménynek a szokásosnál jóval konkrétabb vizsgálatával kerülhetjük csak el azon abszurd konklúziót, hogy egyik cselekmény sem ok, mivel az eredmény bármelyikük elmaradása esetén is éppúgy bekövetkezett volna.

Konstruálni lehet egyébként olyan példát is, amelyben a formula végképp felmondja a szolgálatot. Ha az imént említett mérgezést a két önálló tettes vasúti ör sérelmére követi el, akit a halál megakadályoz a váltó átállításában, s emiatt vasúti szerencsétlenség történik, az utóbbi eredmény tekintetében a kauzalitás kimutatására a formula már teljességgel alkalmatlannak bizonyul. Nem vitás ugyanis, hogy a szerencsétlenség akár az egyik, akár a másik méregadag nélkül is pontosan ugyanúgy következik be. A példa persze életszerűtlen, de érdekes sajátosságra vet fényt: ha valamely aktivitást többszörösen meggátolnak, a gátló tényezők hatásának differenciáltan is kimutatható közbeiktatására a közbeékelődő passzivitás nem képes.

A formula helytállóságával kapcsolatos vitás kérdéseket ezzel nagyjából át is tekintettük. Láttuk azt is, hogy a felhozható ellenpéldák helyes értelmezés mellett jórészt kivédhetők, egyebekben pedig rendszerint nem is létszerűek. Mindezek alapján úgy véljük, hogy a formula megközelítő pontossággal tükrözi a valóságot, s így általában alkalmas arra, hogy mint vizsgálódási módszer, más alakba öltöztetett kérdésfeltevés, a jogalkalmazó szervek munkáját segítse.

3. Az elkövetési magatartás elszigetelését illetően a következők kiemelése látszik indokoltnak:

⁶⁹ TRAJNYIN, i. m. 15. old. szerint jellemző, hogy a formulát gyakorlatilag általában azok a szerzők is alkalmazzák, akik elvileg kifogás tárgyává teszik.

⁷⁰ Csupán illusztrálásképpen említjük meg ENGISCH következő példáját: ha a guillotine kioldó gombját az ítéletvégrehajtó helyett az utolsó pillanatban valaki más nyomja meg, a formula alapján úgy tűnik, hogy a cselekmény nem volt ok, mert az eredmény nélküle is ugyanúgy bekövetkezett volna. Egyebek között e példa elemzése útján LOSONCZY, i. m. 110—111. old. is JOFFE ellenvetéséhez hasonló tételt bizonyít, vö. mégis a 66. sz. jegyzetünkben érintett korrekcióval.

⁷¹ Más kérdés, hogy a helyettesítésre kész faktor a cselekmény jogi értékelésénél már komoly szerephez juthat, s hogy ez az értékelés szintén objektív alapon nyugszik.

a) Magától értetődik, hogy mivel felelőssé tenni csupán embert lehet, az elkövetési magatartás kizárólag emberi magatartásban állhat. Emberi magatartásról viszont csak akkor beszélhetünk, ha az (önmagában véve) akaratlagos. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az akaratlagosságnak az eredmény irányában kell jelentkeznie, hiszen az utóbbi kérdés már a bűnösség körébe tartozik, hanem mindössze azt, hogy pl. reflexmozgás tevékenységnek, vagy az elájulásból fakadó nem-tevés mulasztásnak nem tekinthető. Az önmagában vett akaratlagosság egyébként beszámítási képességet sem tételez fel szükségképpen, így pl. a beszámíthatatlansággal járó elmebetegség sem zárja ki eleve az akaratlagos cselekvésre való képességet, hanem többnyire csupán annak tudati előkészítését deformálja.⁷²

Számos diszpozíció (illetőleg keretdiszpozíció esetén az azt tartalommal kitöltő jogszabály) közelebből is megjelöli, hogy milyen magatartással (magatartásokkal) követhető el az illető bűntett. De nem ritka az olyan diszpozíció sem, amely az elkövetési magatartást mindössze a tényállásszerű eredmény okozására való pusztán utalással határozza meg (pl. a BHÖ. 356. pontja). Nem kétséges azonban, hogy elkövetési magatartás az utóbbiaknál is csak olyan cselekmény lehet, amely in abstracto alkalmas arra, hogy konkrét megnyilvánulásaiiban a társadalomra veszélyt jelentsen.⁷³ Teljesen értelmetlen lenne ugyanis, ha pl. a tettes világrahozatalát is okként szigetelnénk el azon az alapon, hogy az is szükséges volt az eredmény létrejöttéhez. A *conditio sine qua non* burzsoá teóriája teljesen hibás utakon jár, midőn az elszigetelés elvét mellőzve az okokat a végtelenségbe vezeti vissza, s így a példa szerinti esetben a tettesnek, valamint az összes ősenek a világrahozatalát is az okok közé sorolja.

Az előadottakhoz képest a büntetőjogban az oki szerep vizsgálatához az elkövetési magatartás törvényi meghatározásának megfelelő olyan akaratlagos emberi magatartás szigetelhető el csupán, amely in abstracto alkalmas arra, hogy konkrét megnyilvánulásaiiban társadalomra veszélyes legyen. Azoknál a diszpozícióknál természetesen, amelyekben az elkövetési magatartás közelebből is meg van jelölve, az említett absztrakt alkalmasság fennforgása már magából a szabályozás módjából kitűnik.

Amennyiben a cselekmény a törvényi tényállásban megjelölt elkövetési magatartást nem képez, vele kapcsolatban az okozati összefüggés kérdése fel sem vethető. A magatartás tényállásszerűségének a hiánya tehát nem azonos az okozati összefüggés hiányával. Ezért pontatlanul indokolt a Legfelsőbb Bíróság is akkor, midőn az okozati összefüggés hiányát állapította meg azon az alapon, hogy a vádlott, miként a sértettel azt előre közölte, a korábbiaktól eltérően a foglalkozási szabályszegésre — közelebből a személyszállításra veszélyességénél fogva nem használható teherlift megállítására — az

⁷² Vö. VISKI László: Szándékosság és társadalomra veszélyesség. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959., 34—35. és 73. old. Eszerint a biztonsági őrizet alkalmazásához is szükséges, hogy a beszámítási képességgel nem rendelkező közveszélyes elmebeteg az elbírálás tárgyául szolgáló magatartást akaratlagosan fejtsse ki.

⁷³ Mint már korábban rámutattunk, az viszont már nem tartozik hozzá az elkövetési magatartás fogalmához, hogy a magatartás az adott esetben ténylegesen is társadalomra veszélyes (jogellenes) legyen. Ennélfogva valamely társadalomra veszélyességet kizáró ok fennforgása nem érinti az elkövetési magatartás létrejöttét.

adott esetben már nem vállalkozott, s a sértett amiatt vesztette életét, hogy a mozgó liftre lépést kísérelte meg.⁷⁴ Nyilvánvaló, hogy a példa szerinti esetben nem az okozati összefüggésnek, hanem a vizsgált magatartás tény-állásszerűségének a hiányáról van szó.

b) Ahhoz, hogy az okozati összefüggés meglétének vagy hiányának a kérdésében helyesen foglalhassunk állást, elengedhetetlen, hogy az illető elkövetési magatartás mibenlétét helyesen fogjuk fel, s ehhez képest az elszigetelést is pontosan végezzük el. Így pl., ha valaki ittas állapotban vezet gépjárművet, s ennek során egy hirtelen fellépő műszaki hiba következtében balesetet okoz, a BHÖ 374—375. pontjait tekintve az oki pozícióban elszigetelendő elkövetési magatartás az alkoholos állapotban történt vezetés, ennél fogva amennyiben kiderül, hogy a baleset a gépjárművezető teljességgel józan volta ellenére is ugyanígy bekövetkezett volna, az okozati összefüggés nem állapítható meg.⁷⁵ A pontosan végzett elszigetelés alapján tehát a polgári jog bizonyos szabályai szempontjából releváns az oki körülmény, hogy a gépjárműnek, mint ún. veszélyes üzemnek az üzembentartása egyébként kétségkívül okul szolgáltat, a büntetőjogban már figyelmen kívül marad. A példa egyszersmind jól illusztrálja, hogy a különböző jogágazatok szabályainak megfelelő elszigetelés egyazon történésre nézve is eltérő lehet, s emiatt előfordul, hogy az okozati összefüggést az egyik jogágban meg kell állapítani, a másikban viszont nem.⁷⁶

c) Az elkövetési magatartás sohasem egymagában, hanem mindig az adott feltételek több-kevesebb sokaságával való együttthatásában hozza létre a tényállásszerű eredményt, s a különbség inkább csak az, hogy az együttthatás egyszerű s ezért természetesnek tűnő, avagy bonyolult kapcsolatok útján következik-e be. Az említett feltételek más irányú elszigetelés mellett, egy másik összefüggésben egyébként maguk is, mint okok jelentkeznek, s ebben az értelemben együtttható okok. (concausae) néven ismeretesek. Az ok és a feltétel szembeállítása tehát nem abszolút, hanem viszonylagos, az elszigeteléstől függő. Hogy a bűncselekmény tárgyi oldalát illetően szoros értelemben oknak csak a tényállásszerű elkövetési magatartást tekinthetjük, ennek magyarázata az, hogy a büntetőjogi felelősség rendszerében az elszigetelés a felelősség céljaihoz, s az ezek szolgáltatában álló törvényi tényállásokhoz igazodik.

Nem ritka természetesen az sem, hogy az eredményt kiváltó előzmények között különböző személyek által kifejtett több elkövetési magatartás is szerepel. Ilyenkor a büntetőjogi felelősség területén is (egymás számára kölcsönösen feltételül szolgáló) több ok szigetelendő el.

⁷⁴ Vö. B. H. 2210. sz.

⁷⁵ Így helyesen: B. H. 906. sz. A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy a határozat megelőző része arról szól, hogy a műszaki hiba tekintetében viszont a vádlottat nem terhelte foglalkozási szabályszegés.

⁷⁶ SARGORODSZKI: Okozati összefüggés, 43. old. azzal kapcsolatos aggálya, midőn a vizsgált eredmény tekintetében az okozatosságot az egyik jogágazatban megállapítják, a másokban ellenben nem, nyilvánvalóan csak arra az esetre vonatkozik, ha az eltérő állásfoglalás nem az illető jogágazatok sajátosságaiból következik. Ezekkel a sajátosságokkal ugyanis a kauzalitás tanának a szerző által szorgalmazott jogelméleti szinten való általánosítása során, az összes jogágazatokra nézve közös tételek kidolgozása alkalmával is számolni kell.

d) Végül megjegyzést igényel, hogy nemcsak ugyanazon eredménynek lehet több elkövetési magatartás az oka, hanem az elkövető egyazon magatartása is kiválthat több olyan okfolyamatot, amelyek különböző utakon különböző eredményekre vezetnek.⁷⁷ Ezek elkülönített vizsgálata — részben a bűnösséggel kapcsolatos további vizsgálódások megalapozása érdekében is — olyankor is elengedhetetlenné válhatik, midőn az okfolyamatok azonos bűncselekmény fogalmi körébe esnek. Így pl., ha A megsebesíti B-t, akinek halála azonban nem a sérülésből, hanem az izgalmi állapot folytán párhuzamosan fellépő szívrohamból fejlődik ki, a folyamatok elkülönülésének objektív szempontú elemzése a szándékos emberölés relációjában az okozati összefüggésben való (rendszerint fennforgó) tévedés megoldásához is szükséges,⁷⁸ a halált okozó szándékos súlyos testi sértés viszonylatában pedig egyenesen a tényállás szerkezetéből kitűnő törvényi követelmény.⁷⁹

4. Az eredmény oldalán való elszigetelés problémája abból származik, hogy a törvény az eredményt többé-kevésbé magasfokú jogszempontú absztrakcióban ragadja meg, absztrakció fejezi ki azt, ami a büntetőjog számára lényeges, ugyanakkor viszont e tényállási elem a megvalósulásakor az egyedí sajátosságok tömegével rendelkező konkrét jelenségekben ölt testet, sőt — mint korábban láttuk — az utóbbi körülmény figyelmen kívül hagyása, az eddigiek szerint legalábbis a határesetekben, megbosszulná magát. Mindenképpen eldöntendő kérdés tehát, hogy az eredmény-pólus elszigetelésénél lehet-e egyáltalán szerepe elvi érvennyel absztrahálásnak, vagy sem.

Felfoghatja valaki mindezt persze úgy is, hogy az elszigetelésnél bár a vonatkozó tényállási elem fogalmi körébe eső, de konkrét jelenségekkel van egyértelműen dolgunk: míg a jogalkotó absztrahál, a jogalkalmazó konkrét alapon vizsgál. Hogy azonban ez csak pusztán leegyszerűsítés; az már abból is kiderül, hogy mivel bármely jelenség konkrétsága elvileg végtelen, teljes konkrétségében meg sem ragadható. Nem is szólva arról, hogy még a kimutatható konkrét vonások mindegyikének a számbavétele is gyakorlatilag leközíthatetlen, s egyszersmind értelmetlen feladat lenne. A probléma tehát nem is az, hogy a jogalkalmazó az eredmény oldalán ténylegesen absztrahálhat-e, mert ez bizonyos határok közt elkerülhetetlen, hanem inkább az, hogy

⁷⁷ Az ilyen magatartás az eredményekhez való viszonyában természetesen már differenciálódik, s e differenciálódásnak megfelelően — mint elkövetési magatartás — a törvényben több néven is szerepelhet. Így pl., ha a testi sértés tettese egyetlen tevékenységgel részben sérülést okoz, részben a szívélváltozásban szenvedő sértett megbetegedését idézi elő, magatartása a BHÖ. 360. pontja szerint egyidejűleg bántalmazás is és egészségkárosítás is. Még inkább ez a helyzet, ha a differenciálódás különböző bűncselekmények irányában történik.

⁷⁸ Az okozati összefüggésben való tévedés tekintetében az objektív oldal jelentőségét kidomborítja VISKI, i. m. 138—139. old. is.

⁷⁹ A testi sértés tényállása három eredménytípust ismer: a sérülést, a betegséget és az elmebetegséget. Ehhez képest helyes értelmezés szerint a halált okozó szándékos súlyos testi sértés büntetettének megvalósulásához az szükséges, hogy az okfolyamat a szándékos eredménytípuson keresztül vezessen a halál bekövetkezésére. Amennyiben tehát bizonyítást nyer, hogy nem a szándékosan okozott eredményből (a sérülésből), hanem a már nem szándékosan okozott eredményből (az izgalom által kiváltott betegségből) fejlődik ki a halál, a halált okozó szándékos súlyos testi sértés még praeterintencionális felelősségi rendszer mellett sem állapítható meg. A most vázoltakat alkalmazta egyébként a B. H. 401. sz. alatt felvett állásfoglalásában a Legfelsőbb Bíróság is egy olyan jogesetre, amelyben többek dulakodásából bontakozott ki ugyanazon sértettre nézve a kettős okfolyamat.

— kivételes esetektől eltekintve — nem éppen az absztrahálás-e a helyes megoldás útja. A problémával annál is inkább foglalkozni kell, mivel számos esetben a természetes szemlélet is elvonatkoztatásra hajlamos, továbbá, mert az eredmény-pólus absztrahálása nem egy okkiválasztási elméletnek, így különösen az adekvát kauzalitási teóriáknak is szerves része. Állásfoglalásunk megalapozása céljából nézzük meg a kérdést egyetlen — absztrakte azonos — eredmény, a halál viszonylatában.

A törvényben megjelölt eredményfogalmon kívüleső konkrétumoktól természetesen absztrahálni kell, s így pl. egymagában az, hogy a kórházi elhelyezéshez képest a halál melyik kórteremben következik be, nyilvánvalóan közömbös. A halál a sértett szervezetében bekövetkezett változás, s az elszigetelésnél ennek absztrakt vagy konkrét felfogása között lehet csak vita. Folytassuk hát a vizsgálódást, mégpedig az egyszerűség kedvéért különböző konkrét vonások függvénye, a bekövetkezési idő tekintetében.

Látszólag úgy tűnik, hogy a törvényi eredményfogalmon belüli konkrétumoktól való absztrahálás is elvi érvénnyel szükséges művelet. Vajon azon az alapon, hogy az életveszélyes állapotban kórházba került beteg halálát az orvosi beavatkozás késleltette, s így a konkrét halál tőle is függött, tekinti-e az orvos cselekményét a halál okának valaki? S megfordítva, ha a feltétlenül halálos sérülés áldozatának a halála valamivel hamarabb következik be amiatt, hogy az orvos siettében a szaktudománya szabályainak a megszegésével jár el, a végsőképp szabályok szempontjából minősülhet-e halálokozásnak, vagyis aránytalan sérelem előidézésének az ilyen cselekmény, amennyiben az nyer bizonyítást, hogy az elkerülhetetlen halál maximális elodázása helyett másnak „csupán” egy végtagját menti meg halaszthatatlan műtéttel közben az orvos? Nem indokolt-e hát az eredmény pontos idejétől való elvi absztrahálás?

A kérdés ilyen feltevésének annyi alapja mindenesetre van, hogy az eredmény-oldalon elszigetelendő konkrét jelenség vonásai a büntetőjog számára különböző jelentőségűek, s hogy vannak faktorok, amelyek az egyazon jelenség valamely lényegtelenebb (vagy teljességgel lényegtelen) részletvonását anélkül hozzák létre, hogy tőlük egyszersmind a lényegesebb, átfogóbb vonások is függnének.⁵⁰ Ez a helyzet akkor, ha a vizsgált faktor (az elkövetési magatartás) egy tőle egyébként független szükségszerű folyamatot a tényállásszerű eredmény jelentéktelenebb részletvonásaira kihatóan befolyásol csupán.⁵¹ Ilyenkor a vizsgált faktor és az említett szükségszerű folyamat okozó ereje a valóságban egyazon konkrét jelenségben testesül ugyan meg, ámde felvetheti valaki, hogy a fenti példákból is nem az következik-e, hogy a részletvonás nem azonosítható az egészszel, s a jogszempontú elszigetelés elvének a jelenség büntetőjogi lényegét kidomborító, s a részletektől elvonatkoztató

⁵⁰ Az esetleges félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy ez a megkülönböztetés nem azonos az ún. lehetőséget megteremtő és a valósággá változtató okok közti JOFFE-féle elhatárolással. Így pl. ha valakit nyaralni küldök, ahol őt megölik, az elküldés „okozó ereje” az eredménynek nem csupán lényegtelen vonásában (a halál helyében) jut kifejezésre, hanem az eredmény leglényegesebb vonása, a ténye is függ tőle.

⁵¹ Ebben az értelemben a szükségszerűség kategóriájának a jog világában is szerepe van, a kérdésfeltevés azonban itt merőben más irányú, mint amikor azt kutatom, hogy magának a vizsgált magatartásnak az eredménnyel való kapcsolata szükségszerű-e.

absztrakciós mércék kidolgozása felel meg annak érdekében, hogy az okozati összefüggés jogilag indokolatlan megállapítása ezáltal eleve kiküszöbölődjék.

A vázolt problémát illetően a fenti két példa is szétbontott elemzést igényel. Az első esetben az eredményhez való viszonyból épp az következik, hogy a késleltető cselekmény az elkövetési magatartás kritériumainak sem felel meg, mivel eleve alkalmatlan arra, hogy társadalomra veszélyes legyen. S nem is azért, mert a bekövetkezési idő eleve lényegtelen, hiszen ugyanazon személy halálának ugyanez az időpontja egy siettető másik magatartás szempontjából már jelentőséghez jut, hanem azért, mert egy társadalomra káros folyamatot gátolt. A konkrét szemlélet kipróbálását célzó abszurd beállítás tehát nem a bekövetkezési időtől való absztrahálás, hanem az elkövetési magatartásnak, mint oknak a helyes felfogása útján dől meg.

A második példára térve, tekintsünk el egyelőre attól, hogy az egyébként elkerülhetetlen halált siettető magatartásra végszükséghelyzetben került sor. Kétségtelen, hogy a sebesítés-okozta halál tényénél objektíve így is kevésbé jelentős az, hogy az orvosi kötelességszegés folytán a bekövetkezés valamivel hamarabb történt. Ámde amit hangsúlyoznunk kell, a viszonylagosság, ami már abból is kiderül, hogy adott esetben a halálosan megsebesített személy, éppúgy, mint a gyógyíthatatlan beteg elkerülhetetlenül közeli halálának a siettetése is emberölés, mégpedig akkor is, ha az alapfolyamattal szorosan összefonódó előidézéssel történik (pl. ha az orvos a betegséghez képest ellenjavallt gyógyszerrel sietteteti a halált). Ennélfogva, ha a minimális eltérések vizsgálatától el is tekint a bíró, a bekövetkezési időtől elvi élel absztrahálni nemcsak nem szükséges, de nem is szabad.

Nem mond ennek ellent a végszükséggel kombinált példa sem. Egyszerűen arról van csupán szó, hogy azt kell egybevetni, hogy mit áldozott fel és mit mentett meg a választás elé került orvos cselekménye. Feláldozta az egyik beteg életének néhány óráját, s megmentette a másik beteg végtagját. A konkrét szemlélet konkrét egybevetést követel, s máris világos a Btá. 16. §-a által megkívánt arányosság fennforgása.

Abból, hogy a konkrét eredmény vonásai jogszempontból különböző jelentőségűek, nem az a megoldhatatlan feladat következik, hogy megfelelő absztrakciós mércéket keressünk, hanem inkább arra kell felfigyelnünk, hogy e különböző jelentőséget a kauzalitás az eredményt létrehozó cselekmények felé is mintegy közvetíti. Az elkövetési magatartások objektív jelentőségére is visszahat eszerint az, hogy tőlük a tényállásszerű eredmény lényegesebb vagy lényegtelenebb vonása függ-e. Ez azonban a büntetőjogi felelősséget általában nem egymagában, hanem más körülményekkel együttesen befolyásolja, s csupán határeset az, hogy az elkövetési magatartás olyannyira lényegtelen vonásnak volt pusztán az oka, hogy mint ok, már ez alapon elveszti büntetőjogi jelentőségét, s úgy értékelendő, mintha eredmény be se következett volna.⁸²

⁸² Nézetünk szerint a fentiek alapján érthető meg a bűnsegély okozatossága is. Részesség esetén az okozati összefüggést a részes magatartása és a (legalább kísérleti szakba jutott) tettesi cselekmény ténye függ, addig a bűnsegély képest míg a felbújtástól a tettesi cselekmény ténye függ, addig a bűnsegély kauzalitásának a megállapításához elegendő, ha a bűnsegéd magatartása a tettesi cselekmény objektív, ill. szubjektív mozzanatainak konkrét alakulását befolyásolja csupán. S minthogy pedig a tettesi cselekmény tényénél annak konkrét megnyilvánulási formája viszonylag kevésbé lényeges, témánk szempontjából is he-

5. Az előzőekben az okként elszigetelt elkövetési magatartások olyan különböző jelentőségét ismertük fel, amely a törvényi tényállásban megjelölt eredmény jogszempontból fontosabb vagy kevésbé fontos vonásához fűződő viszonytól függ. Ebben az esetben azonban a kauzalitás a különbségeket csupán közvetíti, s további kérdés, hogy magában a jelenségek közti kapcsolatok mikéntjében is rejlenek-e olyan objektív eltérések, amelyek egyszersmind a felelősség céljainak megfelelő szelektálás során is hasznosíthatók. A jogirodalmi viták középpontjában — mint láttuk — éppen az utóbbi probléma áll.

Részünkről úgy véljük, hogy van ilyen objektív különbség, amelyet sem az egyenértékűséget hirdető teóriáknak eltüntetniök, sem az ún. okkiválasztási elméleteknek megfelelően felhasználniok nem sikerült, s ez pedig a jelenségek közti kapcsolatok bonyolultsági foka.

a) Az egyenértékűséget valló irányzatokat vizsgálva, mindenekelőtt feltűnő, hogy a felelősségi tan valamely területén, egy egyébként szubjektív momentum komponenseként az említett különbség szükségképpen náluk is fel kell bukkanjon ahhoz, hogy a jogi értékelés a valóságtól végképp el ne szakadjon. Így a *conditio sine qua non* elmélet számos híve a problémát a bűnösség tanába tölja át azzal, hogy az eredménynek valaminő „vakvéletlen” közrehatására alapozott kívánása még nem szándék, s úgyszintén a bekövetkezés előrelátásának a hiánya a bonyolultság bizonyos fokán túl senki viszonylatában sem képezhet gondatlanságot. Hasonló konstrukciót igényel az indokolatlan felelősség kiküszöbölésének a követelménye az NDK jogirodalmában kialakult egyenértékűségi teória tekintetében is, amely szintén azt tartja, hogy az eredményért való felelősség korlátozása vagy kizárása egyedül a bűnösség síkjára tartozik. De felfedezhető a bennünket érdeklő különbség Eörsi elméletében is, mégpedig az ún. befolyásolhatóság kritériumába építve. Eörsi szerint „a befolyásolhatóság lehetősége elvileg és általánosságban akkor áll fenn, ha a magatartás káros következménye társadalmilag előrelátható, illetőleg legalábbis olyan, hogy számolni lehet vele”, s ehhez képest a továbbiakban e kritérium szubjektív jellegét is kiemeli.⁸³ Amde mihelyt a befolyásolhatóság a jogalkalmazás közvetlen szelekciós szempontjává válik, azonnal kiderül, hogy az elhatárolás a kapcsolat távolságát, lazaságát, más szóval bonyolultsági fokát: lényegileg tehát objektív különbségeket is figyelembe véve történik.

A jelenségek közti kapcsolatok mikéntjében rejlő különbségek tehát nem tüntethetők el, az viszont nagyonis aggályos, hogy az egyenértékűség feltételezésével a valódi helyükről kiszorítva, valamely szubjektív ismérvből ágyazva bukkanhatnak csak fel. Vessünk egy rövid pillantást még erre az utóbbi kérdésre.

A determinizmus klasszikus értelmezésének, s vele összhangban a mechanikus materializmusnak az a tétele, hogy elvileg minden kiszámítható, minden előrelátható, s hogy ennek az akadályá *kizárólag* a megismerő szubjektum fogyatékoságaiban rejlik, téves. A kiszámíthatóságot, az előreláthatóságot ugyanis adott esetben objektív akadályok is gátolják, mint aminők pl. a kvantummechanikában a koordinata, és az impulzus egyidejű mérhetősé-

lyeselnünk kell a Btk.-Tervezet 68. §-ának (3) bekezdését, amely a bűnsegleyre nézve — a Tervezet egyébkénti álláspontjától eltérően — a szankció kétszeres enyhítésének a lehetőségét is biztosítja.

⁸³ EÖRSI: Okozati összefüggés, 194. old.

gének elvi kizártsága, a mi vizsgálódásaink területén pedig — bizonyos határok túl egyre fckozódva — a jelenségek közti kapcsolatok bonyolultsága. A bonyolultság és az előreláthatóság persze összefügg egymással, ámde nem azért bonyolult valami, mert a bekövetkezést nem látjuk előre, hanem megfordítva, a kellő realitású előreláthatóság hiányozhatik azért, mert a kapcsolat objektíve szerfelett bonyolult. Ha azonban ez így van, a kapcsolatok mikéntjében rejlő objektív különbségek nem transzformálhatók szubjektív különbségekké, s nem is oldhatók bele a felelősségtan szubjektív elemeibe, mert az objektív különbségek objektivitásának az elhomályosítása éppúgy a valóság idealisztikus korrekciója, mint amennyire idealista művelet az okoknak szubjektív megítélésen alapuló, önkényes rangsorolása.

b) Míg az egyenértékűségi teóriák alapkoncepciójukban a meglevő objektív különbségeket is figyelmen kívül hagyják, az okok (feltételek) eltérő jelentőségéből kiinduló elméletek éppen ellenkezőleg nem elégszenek meg velük, ennél fogva szintén nem a valóság-nyújtotta különbségeket hasznosítják, hanem az okokat önkényesen értelmezhető kritériumok szerint rangsorolják, illetőleg a tényleges különbségeket jogszempontból „átértékelik”. Nem mentes ettől a hibától a szocialista jogirodalomban uralkodó felfogás sem, amely az adekvát kauzalitási teóriák által az oksági viszonyba belemagyarázott szubjektív eltéréseket elutasítja ugyan, de amely a szükségszerűség kategóriáját a maga részéről is a jogi értékelés céljaihoz idomítja, s ezzel az okok közti valóságos különbségeket megbolygatja.

Az uralkodó felfogásnak a fentiek magyarázataként a szükségszerűség és a véletlen viszonylagosságára hivatkozni aligha lenne helyénvaló. Ez ugyanis az adott esetben csupán annak beismerését jelentené, hogy nem a jogi értékelés függ attól, hogy mi a szükségszerű, hanem a szükségszerűség megállapítása igazodik a jogi értékelés céljaihoz, vagyis hogy a teória a saját részéről mit sem nyújt a jogalkalmazás során felmerülő problémák megoldásához.

A szükségszerűség és a véletlen viszonylagosságából inkább számunkra adódik tanulság. Az olyan szükségszerűség ugyanis, amely a cselekménnyel eleve összefonódott feltételeken túlmenően még más faktoroktól is függ, a cselekménnyel megindított folyamat eredeti irányához képest a véletlenek többé-kevésbé bonyolult játékán keresztül tör magának utat. A bennünket érdeklő különbségek tehát mindenképpen a véletlenek bonyolultsági fokában keresendők.

c) A bonyolultsági fok megállapításához két fix pont kell, s ezekkel rendelkezünk is: az egyik az elkövetési magatartás időpontja, a másik pedig e magatartás eredménye. A különbségek megítélése szempontjából ugyanis az elkövetéskori helyzet, mégpedig elvileg az ekkor fennforgó valamennyi feltétel az irányadó, az utóbbiakat viszont úgy kapjuk meg, ha az eredmény bekövetkezéséhez szükséges csatlakozó faktoroknak az elkövetéskori összes előzményeit felderítjük.⁸⁴

⁸⁴ Vegyük a következő iskolapéldát: a tettes könnyebb sebet ejt a sértetten, aki azonban orvosi műhiba közrehatása folytán meghal. A sebesítés és a halál közötti kapcsolat ilyenkor azért rendkívül laza, mert a halálos eredményt közvetlenül kiváltó műhibának a sebesítéskori előzményei (tehát azok, amelyek miatt a sértett éppen az illető orvos kezébe került, amelyek folytán az orvos a kezelés idejére figyelmetlenné, felelőtlené vált, stb., stb.) csak szerfelett bonyolult kapcsolódások révén hozhatták létre az okozati sorok találkozását, s ezáltal a halál bekövetkezését.

Az, hogy az elkövetéskor fennforgó feltételek alapján az eredmény bekövetkezése a folyamatok milyen bonyolult kapcsolódásán múlt, a jogi relevancia eldöntésének még csupán a bázisát nyújtja, a mérce viszont maga a jog. Ez a felfogás lényegesen különbözik azoktól a teóriáktól, amelyek a jogi értékelést magába az oksági viszonyba próbálják belekényszeríteni, de eltér az egyenértékűségi elméletektől is annyiban, hogy azt, amit a jog értékel, objektíve is különböző jelentőségűnek ismeri el.

Az előadottakhoz képest egy általános szelekciós szempontot a büntetőjog tekintetében a következőképpen vélünk megformulázhatónak: Amennyiben az elkövetéskor fennforgó feltételek alapján az elkövetési magatartás és az eredmény kapcsolata olyannyira távoli, olyannyira laza, az eredmény bekövetkezéséhez szükséges további faktorok csatlakozása a véletlenek olyan bonyolult játékatól függ még, hogy az eredménynek az elkövető terhére írása a büntetés céljait nem szolgálná, az elkövetési magatartás, mint ok, már objektív alapon elveszti büntetőjogi jelentőségét.

Összefoglalva végül álláspontunk rövid sémáját, ez a következő: A kauzalitás vizsgálata során két kérdés merül fel, mégpedig először, hogy a jogszempontú elszigetelés két pólusa, az elkövetési magatartás és az eredmény között van-e egyáltalán okozati összefüggés, s másodsor, hogy a meglevő összefüggés (a kapcsolatok szorosabb vagy lazább volta alapján, a bonyolultsági fokra figyelemmel) olyan jellegű-e, hogy a büntetőjogi felelősség szempontjából relevánsnak minősülhet.⁸⁵ S csak ha az utóbbi vonatkozásban is igenlő választ kapunk, vethető aztán fel a felelősség szubjektív alapjának, az alany bűnösségének a további kérdése.

⁸⁵ Az utóbbi vonatkozásban egyébként a judikaturában egymással ellentétes elvi alapokon nyugvó állásfoglalásokkal találkozunk. Így pl. az élet, testi épség és egészség elleni büntettek területén az állandó bírói gyakorlat az okok egyenértékűsége tanának a talaján áll, s ennél fogva bárminő okozati összefüggés fennforgásával beéri. Ezzel szemben pl. a B. H. 2155. sz. határozat nyomatékosan hangsúlyozza, hogy »...nem elég bármilyen okozati összefüggés fennállása az elkövetett büntett és a különösen nagy kár között, hanem az szükséges, hogy magának az elkövetett büntettnek a keretében valósuljon meg a különösen nagy kár«, mivel szerinte a »büntetőjogi egyéni felelősség elvével kerülne szembe az ezzel ellentétes értelmezés«.

Д-р Геза Токийи

ВОПРОС О ПРИЧИННОЙ СВЯЗИ ПО СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМУ УГОЛОВНОМУ ПРАВУ

(Краткое содержание)

1. В первой части работы, являющейся только предварительным исследованием к монографической разработке объективной стороны преступления, автор занимается с наиболее значительными теориями причинности, имевшими место в области социалистических правовых наук.

1. Автор исходит из того, что и в области права имеются все возможности для того, чтобы ограничить необходимое причинение от объективно случайного, и не сомневается и в том, что действия исполнителя в ряде случаев действительно с необходимостью влекут за собой результат. Исходя однако из того, что ограничение необходимого от случайного может быть проведено исключительно лишь на основе первоначального направления процесса событий, начавшегося действием исполнителя (значит на основе направления, на которое не воздействовали впоследствии дополнительные причины), круг необходимого причинения с точки зрения правовой ответственности является чересчур узким. То есть право внутри некоторых пределов реагирует и на такое причинение результата, когда на основе первоначального направления цели причин с одной стороны была налицо возможность того, что дойдет к данному результату, но с другой имелась и возможность того, что к данному результату не дойдет, а этим обстоятельством характеризуется именно случайное событие. Вследствие этого сторонники упомянутого взгляда стоят перед дилеммой в том отношении, что если они желают сохранить правильное толкование необходимости, то им приходится необоснованно суживать пределы ответственности, а если же они исходят из потребностей правильной судебной практики, то лишают категорию необходимости объективного характера, благодаря тому, что приспособляют ее к целям правовой оценки. Из всего этого вытекает заключение, что граница линия между причинением, пригодным к объективному обоснованию ответственности за результат, и причинением, непригодным к такому обоснованию, пробегает не между необходимым и случайным, а нижнюю граничную линию следует искать внутри сферы случайного.

2. Некоторые работники социалистической правовой науки правильно указали на то, что правовая релевантность причинной связи обусловлена разницей в степенях. Однако из этих авторов Трайнин совсем не дает более близких исходных оснований для ограничения, а если мы продумаем до конца теорию Йоффе, исходящую из категорий возможности и действительности, то выявляется, что причины, как правило, носят двойный характер: они с одной стороны создают или повышают возможность, а с другой они тогда же участвуют и в процессе превращения в действительность, таким образом вследствие этого ограничение станет очень неустойчивым.

3. И в социалистической правовой литературе есть взгляды, отрицающие объективно различное значение причин, либо по крайней мере возможность применения таких различий в области права. Из — этих взглядов особенно сомнительные взгляды, возвращающиеся по сути дела к (механически-материалистической разновидности) теории *conditio sine qua non* (Лекшас, Реннеберг и др.). Тогда же следует признать достойной внимания теорию Эрши, так как — хотя и он считает причины, как так же «неподходящими к классификации» (равноценными). Он исходит из основной мысли,

что селекцию следует провести исходя из правовых аспектов. Этот взгляд должен быть принят к сведению и теми, которые — правильно — исходят из объективного разного значения причин.

II. Согласно автору при разрешении проблемы причинной связи по уголовному праву следует исходить из нижеследующего:

1. Причинная связь является с одной стороны объективной категорией, а с другой она может быть исследована лишь путём искусственного изолирования явлений.

2. Формула о так называемом «необходимом предшествовании», обычно применяемая при решении вопроса о наличии или отсутствии причинной связи, может быть воспринята не как понятие причины в собственном смысле, а лишь как метод исследования, вытекающий из понятия причины и служащий раскрытию связи между уже изолированными явлениями. В этом смысле формула с приблизительной точностью приспособляется к действительности, и она является вообще подходящей для того, чтобы помогать работе органов, применяющих право.

3. В уголовном праве может быть в виде причины изолировано лишь такое — соответствующее преступному деянию, предусмотренному законом — (взятое в отдельности) волевое человеческое поведение, которое *in abstracto* подходящее для того, чтобы при конкретных проявлениях оно было общественно-опасным. Конечно, в случае тех диспозиций, которые определяют преступные деяния (или бездействия) не простой ссылкой на причинение результата, а близким описанием поведения, наличие общественной опасности вытекает уже из самого способа урегулирования.

Так как изолирование данного конкретного поведения в нормах различных отраслей права и в отношении того же самого последствия — может иметь места по разному встречаются случаи, когда причинную связь согласно одной из отраслей права следует установить, а согласно другой она исключена.

Преступное деяние исполнителя ведёт к результату отнюдь не лишь само по себе, а всегда при совместном воздействии меньшего или большего количества данных условий. При этом указанные условия в случае их изолирования с других точек зрения и сами могут фигурировать в качестве причин. Таким образом противопоставление причины и условия не является абсолютным, а лишь относительным, а в области правовой ответственности оно приспособляется к изолированию проведённому по правовым аспектам.

В виде причин может, конечно, фигурировать и целый ряд поведений, осуществлённых разными лицами. При этом и то же самое поведение того же самого исполнителя может повлечь за собой разные цепи причин, которые следует исследовать каждую отдельно.

4. Другой полюс — результат — может быть принципиально изолирован в своей полной конкретности, причем составляет другой вопрос то обстоятельство, что в направлении такого деяния, от которого зависит исключительно лишь некоторая из незначительных черт результата, причинность как бы опосредствует это меньшее значение. (Этот последний случай наличен, как правило, — например — в отношении причинности пособничества.)

5. Известно, что в центре дискуссий в области юридической литературы стоит проблема, имеются ли такие объективные расхождения в существе связей между явлениями, которые могут быть использованы и при селекции, соответствующей целям установления ответственности. Автор считает, что имеется такое объективное различие, причем оно заключается в степени сложности связей между явлениями. В соответствии с этим в области уголовного права может быть, по видимому, установлено следующее общее исходное основание для селекции: Если связь между поведением исполнителя и результатом согласно условиям, имеющимся при совершении деяния, является удаленной, рыхлой до такой степени, что присоединение дальнейших факторов, необходимых для наступления результата, зависит от сложной игры случайностей, и вследствие этого вменение результата в вину исполнителя не служило бы целям наказания, то содействие поведения исполнителя в причинении результата, на объективных основаниях потеряет значение по уголовному праву.

DIE FRAGE DES KAUSALZUSAMMENHANGES IM SOZIALISTISCHEN STRAFRECHT

(Inhaltsangabe)

I. Die Arbeit, die bloss eine Vorstudie zur monographischen Bearbeitung der objektiven Seite des Verbrechens ist, befasst sich im ersten Teil mit den wichtigsten Kausalitätstheorien, die sich in der sozialistischen Rechtswissenschaft entwickelt haben.

1. Im Anschluss an die herrschende Ansicht, ist der Autor der Meinung, dass die Möglichkeit zur Abgrenzung der notwendigen und der objektiv-zufälligen Verursachung auch auf dem Gebiete des Rechtes besteht und stellt auch das nicht in Zweifel, dass die verbrecherische Handlung das Ergebnis nicht selten tatsächlich notwendigerweise herbeiführt. Da jedoch zur Abgrenzung der Notwendigkeit und der Zufälligkeit nur die ursprüngliche (durch die später hinzutretende Ursache nicht beeinflusste) Richtung des durch die verbrecherische Handlung in Gang gesetzten Verlaufes zu Grunde gelegt werden kann, erweist sich das Gebiet der notwendigen Verursachung vom Gesichtspunkt der rechtlichen Verantwortlichkeit als viel zu eng. Das Recht reagiert nämlich innerhalb gewissen Grenzen auch auf solches Herbeiführen der Ergebnisse, wo die Ergebnisse auf Grunde der ursprünglichen Richtung des Kausalverlaufes sich ebenso einstellen, wie auch ausbleiben können, ein Umstand, der aber gerade das Zufällige charakterisiert. Infolge dessen wird die herrschende Ansicht vor ein Dilemma gestellt: entweder bleibt sie der richtigen Auffassung der Notwendigkeit treu und dann verengt sie unzulässigerweise die Grenzen der Verantwortlichkeit, wohingegen wenn sie die Forderungen der richtigen Rechtssprechung vor Augen hält, beraubt sie durch die Anpasserei an die Zwecke der rechtlichen Auswertung die Kategorie der Notwendigkeit von ihrem objektiven Charakter. Aus all dem ergibt sich die Erkenntnis, dass die Grenzlinie der für die objektive Begründung der Verantwortung für das Ergebnis geeigneten oder ungeeigneten Verursachungen nicht zwischen dem Notwendigen und Zufälligen liegt, sondern die untere Grenze innerhalb der Welt der Zufälle zu suchen ist.

2. Einige Representanten der sozialistischen Rechtswissenschaft wiesen richtig darauf hin, dass die rechtliche Relevanz des Kausalzusammenhanges nur auf graduelle Unterschiede ankommt. Einer aber unter ihnen, Trainin bietet überhaupt keine näheren selektiven Gesichtspunkte, Joffe's Theorie dagegen, die die Kategorien der Möglichkeit und der Wirklichkeit zu verwerten trachtet, zu Ende gedacht, stellt es sich heraus, dass die Ursachen regelmässig eine Doppelnatur aufweisen: indem sie die Möglichkeit schaffen, bezw. diese steigern, nehmen sie zur selben Zeit auch an dem Verwandlungsprozess zur Wirklichkeit teil, demzufolge eine Abgrenzung äusserst labil wird.

3. Im Schrifttum der sozialistischen Rechtswissenschaft tauchten auch solche Ansichten auf, die die objektiv-verschiedene Bedeutung der Ursachen, oder mindestens ihre Verwertbarkeit auf dem Gebiete des Rechts verneinen. Von diesen sind besonders diejenigen bedenklich, die im Wesen zur (mechanisch-materialistischen Variation der) sog. Äquivalenztheorie zurückschwenken (Lekschas, Renneberg etc.). Andererseits ist Eörsi's Theorie sehr beachtenswert, denn obzwar auch er die Ursachen als solche gleichwertig hält, ist dagegen der Grundgedanke, dass die Selektion den Gesichtspunkten des Rechtes entsprechend geschehen muss, auch durch jene zu beherzigen, die — vollkommen richtig — aus der objektiv-verschiedenen Bedeutung der Ursachen ausgehen.

II. Der Autor ist der Ansicht, dass man die Lösung des strafrechtlichen Problems des Kausalzusammenhanges unter Beachtung der Folgenden zu suchen hat:

1. Der Kausalzusammenhang ist einerseits eine objektive Kategorie, andererseits kann er nur durch eine künstliche Isolierung der Erscheinungen untersucht werden.

2. Die zur Entscheidung des Bestehens oder des Nichtbestehens des Kausalzusammenhanges gebräuchliche Formel, das sog. »nötige Antezedens« (conditio sine qua non) kann nicht als der eigentliche Begriff der Ursache, sondern aus dem Ursachsbegriff folgende und zur Aufklärung des zwischen den schon isolierten Erscheinungen bestehenden Zusammenhanges dienende Untersuchungsmethode aufgefasst werden. In diesem Sinne richtet sich die Formel mit annähernder Genauigkeit an die Wirklichkeit und ist regelmässig geeignet (als eine, in eine andere Form gekleidete Fragestellung) die Praxis zu fördern.

3. Im Strafrecht kann als Ursache nur ein, der legalen Definition der verbrecherischen Handlung entsprechendes, solches (an sich genommen) willkürliches menschliches Verhalten isoliert werden, das in abstrakto dazu geeignet ist in seiner konkreten Manifestation gesellschaftsgefährlich zu sein. Bei jenen Dispositionen des besonderen Teiles natürlich, die die verbrecherische Handlung nicht einfach durch Hinweis auf die Verursachung des Ergebnisses bestimmen, sondern die Handlung auch näher bezeichnen, folgt das Bestehen der erwähnten abstrakten Geeignetheit schon von selbst aus der Art der Regelung.

Da die Isolierung des Verhaltens nach den Regeln der verschiedenen Rechtszweigen mit Bezug auch auf dasselbe Geschehnis abweichend sein kann, kann deswegen auch das Vorkommen, dass der Kausalzusammenhang in einem Rechtszweige festgestellt werden muss, in dem anderen hingegen nicht.

Das Verhalten ruft das Ergebnis niemals an sich allein hervor, sondern immer im Zusammenwirken mit einer kleineren, oder grösseren Anzahl gegebener Bedingungen. Übrigens können die erwähnten Bedingungen bei einer anderseitigen Isolierung auch selbst als Ursachen erscheinen. Das Gegenüberstellen von Ursache und Bedingung ist also nicht absolut, sondern nur relativ und das richtet sich auf dem Gebiete der Verantwortlichkeit nach der den Gesichtspunkten des Rechtes entsprechenden Isolierung.

Es können natürlicherweise als Ursachen eines Ergebnisses auch mehrere, von verschiedenen Personen verübte Verhaltungen eine Rolle spielen. Andererseits kann auch das ein und dasselbe Verhalten des Verübenden mehrere solche Kausalverläufe auslösen, die jede für sich besondere Untersuchungen erheischen.

4. Der andere Pol, das Ergebnis muss im Prinzip in seinem vollkommen Konkretum isoliert werden und es ist eine andere Frage, dass solcher Handlung entgegen, von der ausschliesslich nur ein unwesentlicherer Zug des Ergebnisses abhängt, diese geringere Bedeutung durch die Kausalität quasi vermittelt wird. (Der letztere Fall besteht regelmässig z. B. in der Beziehung der Beihilfe.)

5. Es ist bekannt, dass im Mittelpunkt der Diskussionen im juristischen Schrifttum jenes Problem steht, ob in der Art des zwischen den Erscheinungen bestehenden Zusammenhanges solche objektive Abweichungen liegen, welche zugleich im Laufe auch der den Zwecken der Verantwortlichkeit entsprechenden Selektion verwertet werden können. Der Autor ist der Meinung, dass es einen solchen objektiven Unterschied gibt und dies ist der Kompliziertheitsgrad des zwischen den Erscheinungen bestehenden Zusammenhanges. Auf diesem Grund scheint ein allgemeiner selektiver Gesichtspunkt bezüglich des Strafrechtes folgendermassen formulierbar zu sein: Sofern der Zusammenhang zwischen der verbrecherischen Handlung und dem Ergebnis so sehr entfernt und derartig los ist, der Anschluss der für das Eintreffen des Ergebnisses nötigen weiteren Faktoren auf dem Grunde der zur Zeit der Verübung bestehenden Bedingungen noch von einem so komplizierten Spiel der Zufälle abhängt, dass das Ergebnis zur Last des Verübenden zu schreiben den Zwecken der Strafe nicht dienlich wäre, so verliert die Mitwirkung der verbrecherischen Handlung in der Herbeiführung des Ergebnisses schon auf objektiver Grundlage seine strafrechtliche Bedeutung.